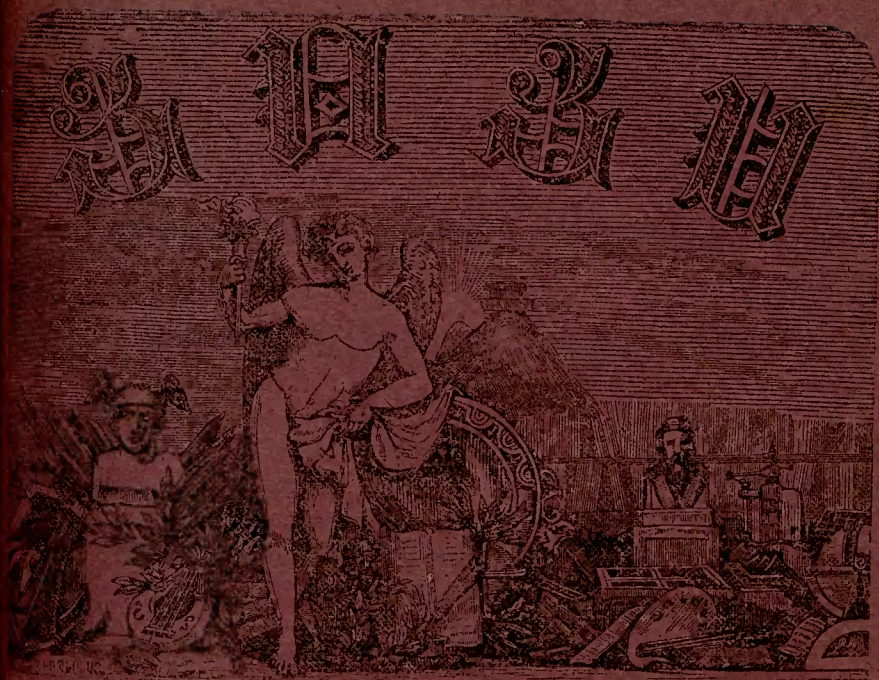

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ՌԻԹԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ԵԾԹՆԵՐՈՐԴ — ՅՈՒԼԻՍ 1877

Ա. Նախնական յայտնութիւնն հին ազգաց աւանդութեանց մէջ

Բ. Արդի Ռուսիա

Գ. Քրմական գիտութիւնը Քաղդէացւոց

Դ. Վէպ. — Շէլլ Եւ Վլատիմիր Կամպաշտօնակալը Եւ ազնուականը Ռուսիոյ

Ե. Հարցաքննութիւնն ութերորդ կարգի աշակերտաց սրբոց Ղեւոնդեանց գիշերօթեայ վարժարանի վանացս

Զ. Բանաստեղծութիւն . — Եղերերգ 'ի մահ սիրելոյն

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ՍԱՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

— 1877 —

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆ ԱԶԳԱՅ ԱՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ ՄԷՁ

Արդար մարդիկ աստուածային յայտնութեան

հաւատարիմ են :

Աստուծոյ ժողովուրդը

Աստուածային նախախնամութիւնը մոռցուելուն եւ
կռակաշտութեան հակառակ՝ սուրբ եւ արդար մար-
դոց շարունակութիւն մը մնաց, որ զատ զատ, կամ ի-
րենց ընտանեաց հետ՝ կամ բոլոր ազգին հետ՝ զԱս-
տուած պաշտելու եւ աստուածային յայտնութեան լու-
սովք քաշելու շարունակեցին : Թէպէտ առաջին մար-
դիկ աստուածային հրամանները չը պահելով՝ երկնային
բարկութեան արժանի եղան եւ դրախտէն մերժուե-
ցան՝ որ փափկութեամբ լեցուած տեղ մ'էր, բայց
Աստուած զանոնք առանց մխիթարութեան չը թողուց,
եւ իւր օգնութիւնն անոնց բոլորովին չը զլացաւ : Թէ՛
անոնց եւ թէ՛ անոնց զաւակաց զինքը պէտպէս կեր-
պերով կը յայտնէր : Արդէն կայէն եւ Աբէլ՝ երկրի ա-
ռաջին բերքերը՝ եւ իրենց ոչխարներուն ամենէն ա-

ուաջ ծնած գառներն Աստուծոյ ողջակէզ կը մատուցանէին, եւ հաւանական է՝ որ Ագամայանկմանէն ետքըն այս զոհերն Աստուած պատուիրած ըլլայ :

Ագամ հարիւր երեսուն տարի ապրելէն ետքը՝ իր կերպարանքովն եւ իրեն նման զաւակ մը ծնաւ, եւ անունը Սէթ դրաւ(1) :

Ինչպէս որ մեղաց հրեշտակն իր պետութիւնը կաշենի սերնդոց վրայ հաստատեց, նոյնպէս ողորմութեան հրեշտակն ալ ժամանակ մը Սեթայ սերնդոց մէջ բնակեցաւ : Բայց անանկ կարծելու չէ՝ որ ասոնք ամենքն ալ սուրբ եւ միւսները մեղապարտ եղան : Սեթայ ալ զաւակ մը ծնաւ՝ որուն անունը Էնովք դրաւ, եւ Աստուծոյ անունը տուող առաջինն ասիկայ եղաւ : Ըսել է անշուշտ՝ որ ասիկայ առաջիննն եղաւ հասարակութիւն թիւնը մէկտեղ ժողովելու եւ հրապարակական աստուածային պաշտօն մը հաստատելու : Սեթէն վերջը հինգերորդն եղաւ Էնովք, որ Ագամայ մեռնելէն երեք հարիւր ութը տարի առաջ ծնաւ : Սուրբ Գիրքը ասոր համար կ'ըսէ՝ թէ Էնովք վաթսուն եւ հինգ տարի ապրելէն ետքը Մաթուսաղան ծնաւ : Էնովք Աստուծոյ համբան դնաց, եւ Մաթուսաղա ծնանելէն վերջը երեք հարիւր տարի ալ ապրեցաւ և մանչեր ու աղջիկներ ծնաւ, և աշխարհի վրայ ապրիլն ամենը երեք հար.

(1) Հայերէն թարգմանութեան մէջ՝ որ յունական Եօթանասնից թարգմանութենէն առած ըլլալով, հարկաւ Տեստն մերոյ աշխարհ զալէն առաջ Հրէից ձեռքը դռնուած սուրբ Գրոց համաձայն էր, Ղաթին թարգմանութենէն կը տարբերի : որ հինգերորդ դարուն սկիզբը կամ չորրորդ դարուն վերջը անմիջապէս երրօյական բնագրէն է, կը տարբերի : Ղաթիներէնը խօսքին կարող զրուածին պէս է, իօկ Հայերէնն այսպէս է . « Եկեաց Ագամ ամս երկերիւր եւ երեսուն, եւ ծրնաւ ըստ կերպարանաց իւրոց եւ ըստ պատկերի իւրում, և անուանեաց զանուն նորա Սէթ » (Ծնն . Ե . 3) :

իւր վաթսուն եւ հինգ տարի եղաւ . Աստուծոյ ճամբան գնաց , եւ մէկ մ' ալ չ'երեւցաւ , վասն զի Աստուած վերցուց զանիկա :

Սիրաք իմաստունին տղան ալ ասանկ կը խօսի . « Աշխարհիս վրայ մէկն ալ ծնած չէ Ենովքայ պէս որ աշխարհիս վրայէն վեր առնուած ըլլայ . (Սիրաք . ԼԹ . 16) : Այսքան շնորհքով լեցուած Ենովքը՝ Նոյ նահապետին հօրը պապն էր : Աստուծոյ երկիւղը տիրած սերունդին կամ սերունդներուն մարդիկը սուրբ Գրոց մէջ որդիք Աստուծոյ անունով պատուեալ են , իսկ իրենց կրքերէն կուրնալով՝ անոնց հակառակ ճամբուն մէջ դառնուողները որդիք մարդկան ըսուած են , Նոյն իսկ սուրբ Գրքին խօսքը տեսնենք : Մարդիկ երբ աշխարհի վրայ շատնալ եւ աղջիկներ ծնանիլ սկսան , Աստուծոյ որդիքը որդւոյ մարդկան աղջիկներուն գեղեցիկութիւնը տեսնելով , անոնց մէջէն հաւնածնին իրենց կին առին : Աստուած ալ ըսաւ . իմ հոգիս ամեն ասուն մարդոց մէջ պիտի չը մնայ , վասն զի մարմին եղած են , եւ մարդոց տարիքը հարիւր քսանէն աւելի չ'ըլլայ . « Եւ եղեւ իրեւ սկսաւ մարդիկն բազմանալ 'ի վերայ երկրի , եւ գասերք ծնան նոցա , տեսեալ որդւոցն Աստուծոյ ըզգաստեալ մարդկան զի գեղեցիկ էին , առին իւրեանց կանայս յամենեցունց զոր ընտրեցին : Եւ առէ տէր Աստուած , մի' մնացէ ոգի իմ 'ի մարդկանդ յայդմիկ յաւիտեան՝ վասն լինելոյ դոցա մարմին , եւ եղիցին տուրք դոցա ամբ հարիւր եւ քսան . (Ծնն . 9 . 1—3) :

Ենովք աշխարհէս վերնալէն ետքը բարեպաշտ մարդիկ աշխարհի վրայ այնքան քիչցան՝ որ վերջապէս միայն մէկ հոգի մը մնաց . Սուրբ Գիրքը ասոր վրայ այսպէս կը խօսի . Նոյ Աստուծոյ առջեւ շնորհք գտաւ , Նոյ իր ազգին մէջ արդար եւ կատարեալ մարդ մ' էր եւ Աստուծոյ հաճելի եղաւ . « Բայց Նոյ եգիտ շնորհս առաջի Աստուծոյ : Նոյ այլ արդար եւ կատարեալ էր յազգի անդ իւրում , եւ հաճոյ եղեւ Նոյ Աստուծոյ .

(Ծնն. Զ. 8—9) : Արդ երկիրս Աստուծոյ առաջ անօրէնութեամբ լեցուելով՝ արուած էր , եւ Աստուած այս ապականութիւնը տեսնելով , (վասն զի ամեն մարդոց կեանքն ապականեալ էր) , Նոյի ըսաւ . ես վճռեցի աւան մարդիկ 'ի կորուստ մատնելու , բոլոր աշխարհ աշօրէնութեամբ լեցուցին , ես ալ զանոնք աշխարհի հետ մէկտեղ պիտի ջնջեմ . « Ժամանակ ամենայն մարդոց հասեալ է առաջի իմ , զի լցաւ երկիր անիրաւութեամբ 'ի նոցանէ , եւ ահա ես ապականեցից զնոսա եւ զերկիր » (Ծնն. Զ. 13) : Աստուած՝ տիեզերական ջրհեղեղը Նոյի իմացուց , ինչ որ կայ աշխարհի վրայ պիտի ջնջուի ըսաւ , եւ ես քեզի հետ պայման պիտի դնեմ : Եւ պատուիրեց անոր՝ որ անիկա եւ երեք զաւկները Սեմ , Գամ , Բաբէթ եւ անոնց կանայքը եւ ամեն տեսակ անասունները մէջն առնելու համար նաւ մը շինէ : Աստուծոյ հրամանը Նոյ կատարեց :

Երբ Նոյ եւ ընտանիքը նաւը մտան՝ երկրիս մեծ անդնդոց զբերւոյնները պատուեցան , երկնից չրոյ ճամբայները բացուեցան , եւ աշխարհի վրայ անձրեւ գալ ըսկըսաւ քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր : Ամեն մարդ եւ հոգի ունեցող արարածները ամենքն ալ մեռան , մինակ Նոյ եւ անոր հետ նաւուն մէջ մնացողները որք մնացին : Երբ ջուրերը քաշուելով՝ երկրիս երեսը ցամքելու ներքեց Աստուած , Նոյ ալ Աստուծոյ հրամանաւ իւր ընտանեաց հետ նաւէն ելաւ , Աստուծոյ սեղան շինեց , եւ մաքուր չորքոտանիներէն եւ թռչուններէն անոր ողջակէզ ըրաւ այն սեղանին վրայ . Աստուած աւանց անուշ հոտն առաւ եւ հաճութեամբ ընդունեց , եւ անոնց ըսաւ . ամենքդ ալ աւելցէ՛ք եւ շատցէ՛ք եւ աշխարհս լեցուցէ՛ք . Մարդու արիւն թափելն անոնց արդիւից , վասն զի ըսաւ , մարդն Աստուծոյ պատկեր ստեղծուած է , եւ այս կերպով անոր վրայ աստուած սիրութեամբ եւ եղբայրսիրութեան հիմը ձգեց :

Նոյ՝ գինիին ուժը չը գիտնալով՝ օր մը գինովցաւ ,

եւ իւր վրանին մէջ մերկ տեսնուեցաւ : Քանանացւոց նախահայրը Քանան՝ ասիկա այս վիճակին մէջ գտնելով, եւ տեսնելն արգիլուածը մերկ հօրը վրայ տեսնալով, ելաւ իւր եղբարց ըսաւ. բայց Սեմ եւ Յաբեթ եղբայրները ունենուն վրայ վերարկու մ'առնելով եւ ետեւ ետեւ քալելով՝ իրենց հօրը ծածկուած մնալ հարկ եղած տեղը ծածկեցին : Ինչ բան որ տեսնելն արգիլուած է, ասոնք չը տեսան, վասն զի երեսներն միւս կողմը դարձուցած էին : Նոյ սթափելէն ետքը արթննալով, իմացաւ՝ որ երկրորդ զաւակն իր հետը ինչ կերպով վարուեր է (1), եւ ըսաւ. անիծեալ ըլլայ Քանանը՝ (Քամին անդրանիկ աղան) եւ իւր եղբարց ծառայներուն ծառայ ըլլայ. եւ յորեց. Սեմայ Աստուածը օրհնեալ ըլլայ, եւ Քանան անոր ծառայ ըլլայ, Աստուած անհրաժեշտ Յաբեթին ցեղը, որ Սեմայ վրաններուն տա-

(1) Նոյի երկրորդ զաւակը յօդուածիս հեղինակը Քամը կը դնէ. վասն զի սուրբ Գիրքն ալ միշտ Նոյի զաւակաց անունը կարգաւ յիշած ատեն Քամը երկրորդ կը դնէ : Բայց կան երեւելի մեկնիչներ, որ կ'ըսեն՝ թէ սուրբ Գրոց բռնած այդ կարգը ուրիշ ակնարկութիւն ունի. Սեմ ընտրեալ ազգին նախահայրն ըլլալուն համար առաջին դրուած է, եւ Աստուծոյ հրամանաւ Քամայ սերունդը իր հայրենի ժառանգութեան երկրէն մերժուելով, Սեմայ ցեղին ձգուելուն համար երկրորդ յիշուած է, որ ամենէն պղտիկն էր. իսկ Յաբեթ՝ որ ամենէն մեծն էր, բայց Սեմայ ցեղին հետ յարաբերութիւն մը չունէր, ամենէն ետքը մնացած է : Եւ ասոր ապացոյց այն կը համարին՝ որ երբ սուրբ Գիրքը Նոյի զաւակաց սերունդը աղաքախոսութեան ոճով կը սլատմէ՝ ամենէն առաջ Յաբեթը կը դնէ : (Մնն. Ժ. 2) անկէ ետքը Քամայ եւ Սեմայ սերունդը կը շարէ : Գուցէ յօդուածիս հեղինակն ալ սուրբ Գրոց այս տեղին նայելով Քամը երկրորդ դնէ ոչ թէ Սեմը՝ այլ Յաբեթը առաջին սեպեալով, որ ուրիշ մեկնաց անընդունելի է, որ ամենն ալ Քամը Սեմէն պղտիկ կը դնեն :

կը բնակի, եւ փանան անոր ծառայ ըլլայ. « Նոյ արբ
 'ի գինւոյն եւ արբեցաւ եւ մերկացաւ 'ի տան իւրում,
 եւ ետես ֆամ հայր ֆանանու զմերկութիւն հօր իւրոյ,
 եւ եւ պատմեաց երկուց եղբարց իւրոց արտաքոյ. եւ
 առեալ Սեմայ եւ Յաբեթի հանդերձ՝ եղին 'ի վերայ
 թիկանց երկոցուն, եւ դնացին յետս յետս եւ ծածկե-
 ցին զմերկութիւն հօրն իւրեանց, եւ զերեսս իւրեանց
 յետս ընդդէմ ունէին, եւ զմերկութիւն հօրն իւրեանց
 ոչ տեսին: Եւ սթափեցաւ Նոյ 'ի գինւոյ անտի իւրմէ,
 եւ գիտաց զի՛նչ արար ընդ նա որդիւն իւր կրտսեր:
 (Հոս ֆամը Նոյի կրտսեր կ'անուանէ, որ տղոցը ամե-
 նէն պղտիկն ըսել է, եւ ոչ երկրորդ որդին՝ Ասոր վը-
 րայ նախորդ ծանօթութեան մէջ խօսեցանք): Եւ ասէ,
 անիծեալ ֆանան մանուկ, եւ եղիցի ծառայ եղբարց
 իւրոց: Եւ ասէ. օրհնեալ տէր Աստուած, Աստուած
 Սեմայ, եւ եղիցի ֆանան ծառայ նորա: Ընդարձակեա-
 ցէ Աստուած Յաբեթի, եւ բնակեսցէ 'ի տան Սեմայ,
 եւ եղիցի ֆանան ծառայ նոցա » (Ծնն. Թ. 21—27):

Սուրբ Գիրքը Նոյի այս օրհնութիւնը տալը պատ-
 մելէն ետքը՝ ուրիշ բան չ'ըսէր, բայց եթէ այս, որ Նոյ
 երեք հարիւր յիսուն տարի ալ ապրեցաւ չրհեղեղէն
 ետքը, եւ Սեմ՝ հինգ հարիւր երկու տարի ապրեցաւ:

Ազգաց ցրուելէն ետքը, որուն ժամանակը կատա-
 րեալ ճշգրութեամբ չը գտնուիր, սուրբ Գիրքը քառորդ
 դար մը (քսան եւ հինգ տարւոյ չափ) անյայտու-
 թեան մէջ ձգելով՝ Աբրահամու կոչումը պատմելու
 կ'անցնի: Ուրեմն կարելի է՝ որ թէ՛ առանձին, թէ՛ ըն-
 տանեօք եւ թէ՛ բոլոր ազգով՝ ճշմարիտ Աստուածը պաշ-
 տողներուն թիւը՝ սովորաբար կարծիք եղածի չափ ըն-
 ժամանակի մէջ քիչցած եւ հատած ըլլան: Սուրբ Գը-
 րոց լուռ կենալն այդպիսի բանի մ'ապացոյց չը կրնար
 ըլլալ: Սուրբ Գիրքը մեր առջեւ մէկ նոր երեւոյթ մը
 կը հանէ. Սաղեմի Մելքիսեղէկ թագաւորը հաց ու գին
 նի կը նուիրէ, վասն զի բարձրելոյն Աստուծոյ քահանայ

էր . զԱբրահամ կ'որհնէ ըսելով . երկինք և երկիր ստեղծող բարձրեալ Աստուծմէն օրհնեալ ըլլայ Աբրահամ , օրհնեալ ըլլայ բարձրեալն Աստուած ալ՝ որ իւր պաշտպանութեամբը թշնամիդ քու ձեռքդ տուա :

Մովորարար իտրայելացւոց ազգէն չ'ըլլալով՝ Աստուծոյն ծառայողներուն կարգը կը սեպեն Յոթոր , որ Մագիանացւոց քուրմը կամ քահանայն էր , և ասոր Սեփորա անուն ազնիկը Մովսէս մարդարէին կին եղաւ . (Ելից . Բ . 21) , ուր Հազուուէլ կ'ըսուի . բայց ուրիշ տեղ (ԺԲ . 3 - 42) Յոթոր կ'ըսուի . և հոս պատմուած է ասոր հաւատքի դալը . որով կ'իմացուի՝ թէ Յորայ պէս սկիզբէն հաւատացեալ չէր . Մովսէս մարդարէն ասիկա հաւատքի բերաւ : Գիտեմք նաեւ որ Յոր բարեպաշտութեամբ կեանք կ'անցունէր , և անոր երեք բարեկամները , ինչպէս որ վերոյիշեալ Յոթորն ալ , կենդանւոյն Աստուծոյ երկրպագող ըլլալով՝ անոր փառացն անկեղծ նախանձախնդիր էին :

Այսու ամենայնիւ , Աստուծոյ որդւոց թիւը օրէ օր յիշնալու վրայ էր՝ մարդոց որդւոց հեշտասիրութենէն և ամբարտաւանութենէն մղուելով . արարչութեան բարերարութիւնները կը վայելէին և դէշի կը դործածէին առանց արարչին անունը յիշելու . խղճին ձայնը կը խեղդէին . իրենք զիրենք՝ սրտերնուն մեղապարտ յօժարութեանց ձեռքը կը ձգէին , և Աստուծմէ կը հեռանային : Երբ Աստուած տեսաւ՝ որ ազգերը աստուածային բաները գիտնալու անհոգ են , զոր անոնց յանձնած էր իրեն պատուական աւանդ , և իւր յիշատակը մոռցեր՝ և կրքերնուն դերի եղեր և կուսպաշտութեան մէջ ինկեր են , մարդոց մէջ երկնային աւանդութեանց ծանօթութիւնը մշտնջենաւորելու համար , որոշեց իրեն յատուկ ժողովուրդ մ'ընտրել , որ անձնանւէր ըլլայ իրեն ծառայելու և աստուածային յայտնութեան պահապանն ըլլալու , մինչև որ գայ այն ժամանակը՝ որ Աստուծոյ զորմութիւնն և գթութիւնը՝ երկնքէն արեգակն իջնէ

մեզի այցելութիւն ընելու, և միւթը ու մահուան ըստուերին տակը նստողները լուսաւորելու, և մեր ուրբերը դէպ 'ի խաղաղութեան ճամբան շտկելու (Ղուկ. Ա. 78—79) :

Պատուած իւր գթութեամբ՝ Քաղղէացւոց Ռէր քաղաքէն՝ Աբրահամ անուն մէկն ընտրեց, որ թէպէտ Սեմայ յեղէն, բայց կռապաշտի զաւակ էր : Աբրահամու երեցաւ և խոստացաւ՝ որ աշխարհի ամեն ազգ տնոյ պիտի օրհնուին, անոր զաւակներուն ալ զինքը յայտնեց, և երկնային ճշմարտութեան տեղեկութիւնն անոնց յանձնեց :

Այս սուրբ տունէն ծագեցաւ Իսրայելի աղգը, զոր Սատուած՝ իւր աստուածային գիտութիւնը մաքուր պահելու համար ուրիշ ամեն ազգերէն զատեց : Այս ազգին մէջ զրուեցաւ այն սուրբ Գիրքը՝ որ մէկ աղնուական պարզութեամբ և աննման շնորհքով մեզի կ'իմացնէ Սատուծոյ գոյութիւնը, անոր մարգարտութիւնը, մեր թշուառ անկումը և յաւիտենական գէշութենէն ազատուելիքը : Այս զրքին մէջ պարունակեալ յայտնութիւնները ազգաց փափաքած Մեռիային հետ ուղղակի կամ անուղղակի յարաբերութիւն ունին, որոյ իշխանութիւնը վերջ ախալ չունենայ, և մէկ ծովէն մինչև միւս ծովը պիտի օլորէ, և ամեն ազգ անով պիտի օրհնուի, և թագաւորներն անոր պիտի երկրպագեն, և ամեն ազգ անոր պիտի ծառայեն : Այս ակնկալութիւնը, զոր Սատուած իւր ժողովրդեան սրտին մէջ տպաւորեց, անկապ աստուածորդւոյն վարդապետութիւններն ընդունելու կը պատրաստէր :

Կռապաշտից մէջ աստուածային յայտնութեան նշոյնները

Սուրբ Գիրքը՝ որ գերազանցութեանը համար այս անունը կը կրէ, այն ամեն ճշմարտութիւնները մեզի կը ներկայացնէ, որոց գիտութիւնը և ընկնութիւնը մարդ

կային ազգին պատիւն իրեն կը վերադարձնեն, գերադոյն էակը անոր կը յայտնեն, մարդոյս սկիզբը և բնութիւնը և վախճանական վիճակը, և ասոնց հետ մէկ տեղ աշխարհիս ալ սկիզբը մեզի կ'իմացնեն, կենաց մէջ հանդիստ ապրիլն՝ և սուրբ անմահութիւն մը անոր կ'ապահովցնեն։ Հին ժամանակի ուրիշ ազգաց զիրքերն և յիշատակագրերը այս դէս չ'են։ Եւ յիրաւի, Ձինացւոց գրքերէն զատ, ամենն ալ՝ վսեմագոյն ճշմարտութեանց և արտաքոյ կարգի ինքեւ ու խելաւ բաներու անճշտութիւնները մ'են։

Այսպիսի սրբազան կարծեցեալ զրքերէն ոմանք, և մասնաւորապէս Հնդկիներունը, շատ հին ժամանակի դործ են։ Ամենուն մէջ ալ այնպիսի հատուածներ կան, որ ինքնին խիստ պատուական են, և մեզի ալ այն կողմանէ աւելի գերազանց կ'երևին, որ սրբազան աւանդութեանց հետք կը գտնեմք մէջերին, և թէ՛ մեր կրօնից խորհուրդներուն վրայ, թէ՛ մարդոյս ստեղծման և ջրհեղեղին և մարդկային ազգի նոր զարդացած ժամանակը պատահած դէպքերուն վրայ տեղեկութիւններ կը պարունակեն։ Ամեն տեղ մեզի կը ներկայանայ (այս գրոյց մէջ) տիեզերաց տէր մէկ էակի վարդապետութիւն մը, և երկրորդական սկիզբներ, որոց աստուածութեան առումն տրուեցան։ Գրեթէ ամեն ազգ՝ քիչ կամ շատ հաստատական եղանակաւ, աւելի կամ պակաս հասկցներու կերպով, երրորդութեան վարդապետութիւնը մեզի կը ծանուցանեն։ Նոյնը՝ մեր դրոց պարունակածին չափ, բացայայտ կը դնուի Ձինաց քանի մը դրոց, վերին Աստուծոյ հեթանոս ազգաց և Հնդկաց մէջ։ Նոյն դրքերը մեզի կը ճանչցնեն մեր առաջին պատիւն և անկումը, և նախկին ժամանակաց հանգամանքն և դէպքերը, անմեղութեան և երջանկութեան դարը, մարդոց մեղաց մէջ ինկնալը և երկարակեաց ըլլալին, ոճրագործութիւնն ինչ և համաշխարհական ջրհեղեղին միջոցաւ պատժուելին, նաւուն մէջ կենդանի մնացողներուն քանի հո-

գի ըլլալը, ջրհեղեղին ատենը պատահած քանի՛ մի մասնաւոր դէպքեր, զօր օրինակ, ջուրերուն քաշուիլը հասկնալու համար ազանի դրկուիլը. նոյն նախապետին ցամաք երկիրն ոտք կոխած ատեն Աստուծոյ զոհ մատուցանելը. օդոյ մէջ Աստուծոյ հաշտութեան նշան տրուած ծիրանի գօտին, որուն վրայ Հոմերոս ալ գրեթէ նոյն իսկ կ'օգտօտի՝ գործածած բառերովը կը խօսի. նոյն գինովնալը, և աղոցը այլ և այլ կերպով վարմունքը. յիմարաբար շինութեանը ձեռնարկուած աշտարակը՝ և լեղուայ խառնակութիւնը, որ Ամերիկացւոց մէջ անպատշաճաւորին մնացած է. Այս ամեն դէպքերը և ասոնց պարագայները մեր ուշադրութիւնը կը դրուեն, և մասնաւոր կերպով այլ և այլ ազգաց աւանդութիւններուն մէջ կը գտնուին. իսկ լեզուայ խառնակութիւնէն վերջը՝ որ ազգերը բաժնուեցան և ամեն մէկը աշխարհիս մէկ մէկ կողմը ցրուեցաւ, պատահած դէպքերն անոնց անժանօթ մնացին, և միայն սուրբ Գրոց մէջ գրուեցան. Ասոնց կարգը չեն մոներ այն դէպքերը՝ որոց յիշատակը հեթանոս ազգաց մէջ մնացած են, անոնց ականատես վկայ ըլլանուն համար.

Նոյն իսկ այս պարագայն աստուածային յայտնութեան ակզրան և ընթացից վրայ մեծապէս մեղ կը լուսաւորէ. Սուրբմիտ իրաւունք ունիմք բտելու՝ թէ սկիզբէն իսրայելացւոց մէջ չեմ գտներ յայտնութեան խորհրդոց հետքը. վասն զի այս հետքը ամեն հին ազգաց մէջ կար. (Միեակ իսրայելացւոց յասուկ չէր). խորհելու այս կերպը խելքի ալ համեմատ է. Նախ անոր համար որ Աստուծոյ նախախնամող խորհրդովը իսրայելացիք զատ և առանձին ապրող ազգ մ'էին. ուրիշ ազգաց հետ առ և տրականէն զտոտ յարաբերութիւն մը չունէին, այն ալ քիչ մը բան էր, Սոլոմոնի թագաւորութենէն զատ. երկրորդ, այլ և այլ հեթանոս ազգաց մէջ տեսնուած և գտնուած աւանդութիւնները շատ հին են, մասնաւանդ. Հնդկաց Պրամին ըստած քուրմե,

բունը , որ չատ ամբարտաւան և ինքնահաւան մարդիկ
ըլլալով , ուրիշ ազգերէ բան սորվելու յանձնառու չեն
ըլլար , և ունեցած իմաստութիւնն ին Սեմայ սովրեցու-
ցածին մնացորդն է , որ իրենց նախահայրն էր , թէպէտ
իրենց տուած մեկնութիւնը այս նահապետին սովրե-
ցուցած աւանդութեան արլանդակ կերպարանք մը տու-
ած է : Շատ իրաւացի է ըսելը՝ թէ այն այլ և այլ
ազգաց մէջ եղած աւանդութիւնները Նոյ նահապետին
տղոյմէ են : Իւ որովհետեւ Աբրահամու պատմութեան մէջ
Սեմայ անունն ալ չ'իշուիր , կը կարծուի՝ որ լեզուաց
խառնակութեան ժամանակ ասիկայ արեւելք մնաց ,
ուր ասոր Եղամ , Ասուր , Լուդ և Սըամ տղայքը՝ Պարս-
կաց , Ասորոյց , Լիւդացւոյց և Ասորեստանեայց նա-
խահայր եղան . իսկ Յեկեման՝ որ Սեմայ Արփառադ ար-
ղուն թողն և Եբերայ աղան էր , հաւանական է որ Հընդ-
կաց նախահայրն եղած ըլլայ :

Սուրբ Գիրքը Յեկատմայ տասն և երեք զաւակաց
կարգը կը դնէ Սփիերը , որուն անունովը կոչուած է ան-
շուշտ՝ Սողոմոնի պատմութեան մէջ յիշուած Սփիեր բազ-
մահարուստ երկիրը (Ելից . Ժ . 29 : Գ . Թագ . Թ . 28) :
Առաջին նշանակեալ տեղը հայերէն թարգմանութիւնը
Սփիր և երկրորդ տեղը Սփիեր կը դնէ :

Նոյ նահապետին այն օրհնութիւնը՝ թէ օրհնեալ ըլ-
լայ տէր՝ Սեմայ Աստուածը , զոր անշուշտ առանց աստ-
ուածային ներշնչութեան չ'ըսաւ , Աբրահամու օրդուոյ
վրայ կատարեցաւ : Գուցէ Սեմայ ուրիշ սերնդոց վրայ
ալ գնաց , բայց քիչ մը պզտորած ցօղոյ նման , որ ա-
սոնք ալ աստուածային կրօնից հաւատարիմ , և կենդա-
նի աւանդութեան աւանդապահ էին : Սեմայ երկարա-
կեցութիւնն ալ այս կարծիքն հաւանական կ'ընէ : Գու-
նէ սա՛ կրնանք ըսել՝ թէ Սեմ Հնդկաստան կամ Պարս-
սից երկիրն ապրեցաւ . վասն զի այս երկիրներուն բը-
նակցաց կռապաշտութեան մէջ ինկնալը ո՛չ այնքան կա-

նույն եղաւ, և ոչ ալ այնքան խորը գնացին: Եւ այս-
քան Ժամանակ անցնելէն ետքը մինչեւ ցարդ այն եր-
կիրներն այնքան հին աւանդութիւններ մնացած են:

Այսպիսի ցրուած նշոյններու օգնութիւնը:

Ուրեմն յայտնի է որ այլ եւ այլ ազգաց հնագոյն
պատմութեանց հիմը ճշմարիտ է, որ ետքը շատ կամ
քիչ մտացածին կեդծիքներով աւելի կամ պակաս խան-
գորուած է: Առասպելն ասանք մը թեցուց, և որչափ
որ իրարու հետ չ'յարմարելու պարագայներ մեջերսին
ձգեց, տակաւին էական մասերը սուրբ Գրոց ըսածին
համաձայն մնացած են. տալքերութիւնն երկրորդա-
կան պարագայներու մէջ է: Եւր առնն մէկ ազգաց յա-
տուկ եղած առասպելները մէջէն զատուին, եւ այլ եւ
այլ վարդապետութիւններ իրարու հետ բաղդատուին,
ռամկական կարծիքները ձեւ մը կը մտնեն եւ գոյու-
թիւն կ'առնեն, ետքը ծուռ ու մուռ անթիւ ճամբայ-
ներու մէջ մեղի առաջնորդ ըլլալով կրնան մեղի աս-

* Չարմանալի է որ յօդուածիս հեղինակը այսպիսի թեկե-
պատճառով մը, որ ճիշդը խօսելով, աւանկ նշանաւ որ բանի մը
նկատմամբ պատճառ ալ չ'համարուիր, Սեմ հաճապեան իւր
նախնի բնակարանէն, այն է Մաթիս կամ Մարաթա լեռան շրջ-
ջակայ երկիրներէն այնքան հեռի անդ խրկէ, որ այն դադ-
թեղանութիւնն ընելու պատճառ հկար, եւ եթէ յիրաւի Սեմ
այն կողմնը գնաց, ինչու երբ մարդիկ շառնալով ստիպուե-
ցան Բաբելոնի կողմը գաղթելու, Պարսից կամ Հնդկաց եր-
կիրը չ'գացին, որուն ճամբան բացած էր Սեմ, Պարսից եւ
Հնդկաց մէջ կուսպաշտութեան ուշ մտնելուն եւ հին աւան-
դութեան երկար տոնն մնալուն պատճառ բաւական էր յօդ-
ուածիս հեղինակին քիչ մը վերը Հնդկիկ Պրամիւններուն հա-
մար ըսածը թէ ամբարտաւան եւ ինքնահնար մարդիկ ըլլա-
լով ուրիշներէ բան սորվելու չէին ղիջաներ:

տուածային յայտնութեան կեդրոնը տանիլ, ուր անըս-
տուեր լոյսը կը ճառագայթէ :

Մինչեւ հոս է իմաստուն հեղինակին յառաջարա-
նութիւնը կամ ներածութիւնը . Մենք ալ այս տեղ
կրնայինք մեր աշխատութիւնը դադարեցունել . բայց մը-
տածելով՝ որ հեղինակն ջինջացող համար բսելով՝ թէ
աւանդութիւնները մէջերնին մաքուր մնացած բլլալուն
համար՝ ուրիշ հեթանոս ազգաց կարգը չ'դնէր, և թէ
Հնդկիկներն ալ օտար ազգերէն բան սովորելու չ'զիջա-
նէնուն համար նախնական աւանդութիւնն երկար ա-
տեն մաքուր պահեցին, մեր ընթացողաց հետաքը-
քութիւնն արթննայ, եւ գիտնալ ուզեն՝ թէ այս երկու
հեթանոս ազգաց աւանդութիւններն ինչ են . Սսիկա
հայերէն տպուած գրոց մէջ չ'կրնալ գտնելնուն համար,
ուզեցինք ատոնց վրայ նոյն հեղինակին գրածն ալ
թարգմանել :

ԱՐԴԻ ՌՈՒՍԻԱ.

բ.

Ռուսիոյ ներքին կաղճակերայութեան վրայ աւելի յատակ եւ ուղղադարձ ստանալու համար՝ այս գլխաւէջ ալ անոր ընկերակոն դասերը պիտի նկարագրենք, նախ քաղաքաց բնակիչներէն սկսելով :

Բեդրսպուրկ , Մոսկուա եւ Օտեռա , մեծ կեդրոնավայրերէն զատ՝, Ռուսիոյ շատ քաղաքներն իրարու կը նմանին . միոյն նկարագրութենէն՝ միւս ամենքն ալ կը ճանչցունին : Հեռիէն բաւական շքեղ կ'երեւին , բայց երբ օտարական ճանապարհորդը մէջը մտնելով , լայն եւ ուղիղ փողոցները տեսնէ , որոց ոմանք քարայատակ ունին , ոմանք ալ չունին , փայտէ կամ քարէ մէկ դասիկոնով տուները դիտէ , որոց ճակատներն ընդհանրապէս փողոցին հակառակ կողմը կը նային , ինքզինք մեծ աւանի , կամ մեծ քաղաքի մը ծայրը գտնուած արուարձանին մէջ կը կարծէ : Զանազան վաճառքներով լեցուն վաճառատուններ կամ խանութներ քիչ կան . Որ եւ է բան դնելու համար՝ աշուր երթալու է , ուր այլ և այլ վաճառելի նիւթեր իրարու վրայ դիզուած են ցած չի նուած խանութներու մէջ , յորս հազիւ թէ լոյս կը լծալանցէ : Պաշտեղտած տեղերը՝ մեծ վաճառականաց վաճառատունները տեսնուած գործունէութիւնն ալ չ'կայ :

խանութպանք ժամաւաճառ կը լինին, մի քանի յաճախորդներու սպասելով, որոցմէ չափազանց սուղ գին կը պահաջեն, որպէս զի քիչ առւր եւ առ ընելէ յառաջ եկած վրասը չտուծ են։ Քաղաքին միւս անոցըրը միայնութիւն եւ լռութիւն կը տիրէ։ Հրապարակները կամ հասարակաց դրօսավայրերը — եթէ կան —, կովերն եւ ձիերը կ'արածեն։ Գիշերները՝ մթութիւնը փարատող քանի մը կանթեղ հազիւ կը գտնուին փողոցներուն մէջ, անոք ալ աշխատի քիչ կը լուսաւորեն՝ որ ուշ տուն երթալու հարկադրուողները հետեւնին լապտեր կուսնան։

Ռուս Ռուսիա, — Լեհաստան եւ Պալդիական դաւառներն առանձին նկատելով, որոնք միայն քաղաքականապէս Ռուսիոյ մասն կը կազմեն — խիստ քիչ քաղաք ունի, որոց բնակիչներն ալ սակաւամիւս են։ Բեդրսպուրկէն եւ Մոսկուայէն զատ, որոնք 600 000էն աւելի բնակիչ կը սպարունակեն, միայն Ռաեսա եւ Գիշնէվ քաղաքները 100,000 էն աւելի բնակիչ ունին, եւթը՝ 50 000 էն աւելի, տասն եւ չորսը՝ 20 000 — 50,000, զրեթէ հարիւր քաղաք չ'կայ, որոց բնակիչները 10,000 ընդնին։ Մէկ խօսքով, Ռուսիոյ ամբողջ բնակիչները տասը մասի բաժնելով, միայն մէկ մասը քաղաքացի մէջ կը բնակին, մինչդեռ Անգղիա, օրինակի համար, բընակչաց կէսէն աւելին քաղաքներն են։ Այս տարբերութեան պատճառները շատ են։ Մինչեւ ցարդ Ռուսիոյ արեւելեան կողմը բարեբեր եւ անմշակ հողեր կան, գիւղացի աղաքներ, երբ իրենց հայրենի գիւղը գործ չը գտնեն, շատ անգամ այն տեղերը կ'երթան բնակութիւն կը հաստատեն, եւ աւելի կը սիրեն երկրագործութեան արդիւնքով ապրիլ քան թէ վաճառականութեան կամ արհեստի գրաւիլ քաղաքացի մէջ։ Սա ալ ըսենք՝ որ մինչեւ 1860 ին, բազմաթիւ գիւղականք՝ սարկութեան երեսէն կալուածատեարց հողերուն մէջ մնալու ստիպուած ըլլալով, քաղաքները գաղթելու ի-

ըստինք չունէին :

Ռուսիոյ մեծ քաղաքները քիչ ըլլալով, բնականաբար չ'կան նաեւ հոն այն հարուստ, գործունեայ եւ աշխատասէր քաղաքացիք՝ որոնք վաճառականութեան և արհեստին նոր եւ արագ զօրութիւն մը տալով՝ արեւմտեան ազգաց նիւթական բարեկեցութեան մեծապէս նպաստեցին : Զանազան ատեններ, ձարերը՝ իրեց երկրին միջին դասն ընդարձակելու աշխատեցան. երբ թաթարաց լուծը թօթափելով՝ բացարձակ իշխանութիւնը ձեռք առին, քաղաքի բնակիչները գիւղականներէն տարբեր դաս նկատեցին, զանոնք մեծ կալուածատեարց իշխանութենէն ազատեցին եւ վաճառականութիւն ընելու իրաւունքը միայն անոնց սեփականեցին : Այս ընթացքով, որ քննադատութեան առջև չը կրնար արդարանալ, թերեւս զօրաւոր քաղաքացիութիւն մը կազմուեր : Բայց ձարերը՝ ամեն բանէ առաջ եկած մուտ հայթայթելու ետեւէ ինկնալով, քաղաքաց վաճառականներուն վրայ չափազանց տուրք դրին, որոց ծանրութիւնը չէին կրնար տանիլ : Եւստիսի եղաւ՝ որ վաճառականք քաղաքներէն ելնել ուղեցին, այս ծանր բեռնէն ազատուելու համար : Բայց անմիջապէս հրովարտակով արգիլուեցան : Մեծն Պետրոս՝ իր ուրիշ բարենորոգումնց հետ, վաճառական աղնուականաց դասն ալ հաստատելու ուղեց, ճիշդ այնպէս, ինչպէս որ տեսած էր արեւմտեան Եւրոպիոյ մէջ : Ուստի Ռուսիա գործաւորներ բերել սուսաւ, հրամայեց և ընդարձակ ազատութիւն տուաւ՝ որ օտարազգի վաճառականք իր երկրի վաճառականաց հետ յարաբերութիւն ընեն : քաղաքները բարգաւաճելու նպատակաւ՝ քաղաքացիս դրաւ, քաղաքացիական ժողովներ, արդարութեան ատեաններ և վաճառականական ընկերութիւններ հաստատեց, կատարինէ Բ. այս գործը շարունակեց. երկու հարիւրէն աւելի գիւղ քաղաքի փոխեց, իւրաքանչիւրին մէջ ալ քաղաքացիական ժողովներ հաստատելով : սակայն

այս ամեն ջանքերը պարտադիր են : Գաղաքապետական ժողովը , որ Արևմտաօսման ծաղկեալ են , ժամանակին դործը կամ բերնունքն էին , և ժողովրդեան զգացած պէտքին իրօք կը համապատասխանէին . ընդհակառակն , Ռուսիա , այն ժողովները հաստատեալ էին , մէկուն ալ չ'զգացած պէտքերը ծնանել տալու համար . ուստի յուսացուած արդիւնքը առաջ չ'բերին . ձարերն ալ այն տոնն համոզուեցան , թէ որ և է երկրի մէջ վաճառականութեան ճաշակը և դործելու աշխոյժը կայսերական հրովարտակաւ չ'արթննար :

Ռուս քաղաքները երեք կարգի կը բաժնուին . 1° . քաղաքները , կամ գլխաւոր տեղիք գաւառին , ուր են գաւառական վարչութեան ղանադան ճիւղերը . 2° . քաղաքները , կամ գլխաւոր տեղիք նահանգին , ուր են գաւառական նահանգին վարչական ժողովները . 3° . սովորական քաղաքները . Պաշտօնականներէն , կղերականներէն կամ աղնուականներէն զատ , երեք կարգ բնակիչք ալ կան . որք են վաճառական , քաղաքացի և արհեստագործ : Այս երեք կարգերը երկրին դասակարգութեան մէջ չեն համարուիր , այլ բոլորովին տարբեր ընկերութիւն կը նկատուին . իւրաքանչիւրն ալ իրյատուկ կազմակերպութիւնն , պատիւն և պարտքերն ունի , վաճառականաց դասը , որ արժանեօք և պատուով առաջին է , քաղաքացիներէ և շինականներէ կազմեալ է . վաճառական ըլլալ ուզողը՝ ունեցած գումարովն կամ ընելիք վաճառականութեան համեմատ , անունը արձանագրել կուտայ երեք մեծ վաճառականական ընկերութեանց միոյն արձանատեարին մէջ , և որոշեալ տուրքը կը վճարէ : Եթէ սոյն տուրքը չ'հատուցանէ , այլ ևս վաճառական չ'ըլլար , և չ'կրնար ալ վաճառականութիւն ընել , և կրկին իր առաջին կարգէն կը համարուի : Արհեստագործ քաղաքները բնակութիւն հաստատող , բայց դարձեալ երկրագործութիւն ընող շինականներն են . իւրաքանչիւր արհեստի արհեստաւորք տարբեր ընկերութիւն մը

կազմեն, որուն կը նախագահէ մէկը՝ հետը երկու օգնականն ունենալով, ընկերութեան բոլոր անդամներէն ընտրեալ: Բաղաքի մը հաստատուն բնակիչները կը համարուին. ասոնք ալ իրենց ընկերութեան գլուխը՝ նախագահ և վարչական ժողովներ ունին:

Այս երեք կարգի ընակչաց կապը թաղապետական ժողովն է, որոյ նախագահն է քաղաքապետը: Այսօր թէ՛ տանուտեարք, թէ՛ աղնուականք, թէ՛ քաղաքացիք կամ վաճառականք՝ կրնան քաղաքապետական կամ թաղապետական ժողովոյ անդամակցիլ, բայց այս պատուոյն քիչերը հետամուտ կ'ըլլան, ընտրեալներն ալ իրենց պարտուց անթերի գործադրութեան այնչափ նախանձախնդիր չեն: Ասկէ քիչ մ'ատեն առաջ, Բեդրսպուր կի թաղապետական ժողովը չ'ընտրուի կանոնաւոր նիստ ընել ժողովականաց բացակայութեան համար, բացառիկ դեպքերու անդամներէ տուգանք առնել որոշեց: Եթէ կայսրութեան մայրաքաղաքին մէջ այսպէս է, արդեօք միւս քաղաքաց մէջ իրերն ի՞նչ կերպարանք ունին:

Պճնասիրութիւն և սնապարծութիւն՝ որ Ռուսաց գլխաւոր միութիւններուն կարգէն են, վաճառականութեամբ հարստացող ամեն վաճառականաց վրայ ալ կը նշմարուին. Հարստութիւն դիզելէն վերջը, անմիջապէս պալատ շինել տալու կ'աճապարեն, ընդունելութեան սրահներն ալ շքեղութեամբ կը զարդարեն, որոնք հասարակ օրերը գոց կը մնան և միայն մեծ տօներու և մեծածախ խնջոյից ատեն կը բացուին: Տան տէրը ներքին հպարտութիւն մը կ'զգայ՝ երբ այնպիսի օրեր իր սեղանին վրայ քանի մի բարձրաստիճան պալատօնակալք գտնուին պաշտօնական զգեստով և շքանշաններով. զանոնք հրաւիրելուն պատճառը՝ փոխաբէն վերջը անոցմէ հրաւիրուիլը չէ. այլ որովհետեւ գիտէ՝ թէ իր սրահներուն մէջ բարձրաստիճան մարդոց երևիլը վաճառականաց ընկերութեան մէջ ունեցած

դիրքն ու պատիւը աւելի կը մեծցունէ : Բարձրաստիճան պաշտօնակալն ալ՝ հարուստ վաճառականին հրաւերը չմերժելէն շահ ունի . թո՛ղ փառաւոր ճաշ ընելը, իր ներկայութեամբ վաճառականին խնջոյքը պատուելուն փոխարէն՝ վերջը կրնայ խոշոր գումար մը պահանջել անորմէ՝ բարեգործական հաստատութեանց կամ հասարակաց շահուն վերաբերեալ գործոց համար : Ուրեմն վաճառականին և իրմէ հրաւիրեալ պաշտօնակալին մէջ տեղ տեսակ մը լռելեայն տուր և առ կայ : Շատ անգամ այս տուր և առը լռելեայն չ'ըլլար, որուն ապացոյց է հետեւեալ պատմութիւնը : Թ . . . քաղաքին հարուստ վաճառականներէն մին օր մը իր գաւառին կառավարիչը հրաւիրելու կ'երթայ, որ դայ իր ներկայութեամբ՝ պատրաստած խնջոյքը պատուէ : Կառավարիչը հրաւերը կը մերժէ . և վերջապէս յայտնի կ'ըսէ վաճառականին՝ թէ իր կինը այս հրաւերը չ'կրնար ընդունիլ, որովհետեւ խնջոյքին ներկայ գտնուելիք վաճառականաց բաղմաթիւ կիներուն պէս թաւիչէ զգեստ չունի : Երկու օրէն վերջը, կառավարիչը առանձին պարտէզի մէջ ամենագեղեցիկ թաւիչէ զգեստ ընդունելը, որով իւր կինն ալ կրցեր է վաճառականին սրահները մտնել :

Նմանօրինակ միջոցներով է՝ որ վաճառականք շատ անգամ պատուանշան կ'ընդունին, ոչ թէ մեծ ժապաւէն, այլ ստորին աստիճանի շքանշան : Ընդհանրապէս շքանշանները իբրեւ վարձատրութիւն կը տրուին վաճառականաց : Վաճառական մը՝ ընկերութեան մը մեծ կակ գումար մը կը նուիրէ, պայմանաւ՝ որ Ս. Վլատիմիրի խաչը տրուի իրեն : Այս շքանշանը մեծ սեպեղով՝ Ս. Սթանիսլայինը կուտան : Պարգևատուն պատասխաններ է՝ թէ տուր և առին պայմանները կատարեալ չեն և վճարած գումարը յետոս պահանջեր է : Ստակը կ'առնէ, և որովհետեւ կայսերական շնորհքները յետոս չեն դարձուիր, վաճառականը ձրի Ս. Սթանիսլայի խաչը վաստակեր է :

Մնապարծութիւնը Ռուս վաճառականաց ամենէն աննշան մարութիւնն է . վաճառականական գործոց մասին խիստ վարպետ և յաջողակ, բայց ուրիշ կողմանէ բոլորովին տգէտ են . շատերը կարգաւ գրեւ չ'գիտեն, հայիւներն ալ մտքովն կամ իրենց դրագրին օգնութեամբ կ'ընեն : Տգիտութեան հետ անհամեստութիւն ալ ունին : Մինչդեռ Ռուսիոյ կեցող օտարագրի վաճառականք, Սնգղիացիք և մանաւանդ Գերմանացիք, ընդհանրապէս անխարդախ և կրթեալ, Ռուս ազգայնոց հետ խիստ լաւ տուր և առ կ'ընեն : Սակայն, քանի մը տարիէ 'ի վեր Ռուս վաճառականք խարդախութիւնին մոռցած կ'երևին . միշտ աչքերնուն առջև եղող օտարագրեաց օրինակը անշուշտ իրենց սորվեցուցած է' թէ գործոց մէջ համեստութիւնն և անխարդախութիւնը յաջողութեան ամենէն ապահով միջոցներն են : Ասկէց զատ, այն բազմաթիւ ազնուականք, որոնք վերջին տարիներս հողային կալուածները կամ հասարակային պաշտօնները ձգեցին՝ վաճառականութեան և արհեստի ձեռնարկելու համար, վաճառականաց ընկերութեան մէջ մտքուր գաղափարներ տարածեցին : Ազնուականաց՝ արհեստական կեանքն ընդունելու այս նոր ձգտումը ու շաղկապն վրիպելու չէ . թերևս ասպնդային մէջ այն հարուստ և ազդեցութեան տէր քաղաքացիութիւնը հաստատելու նպատէ, որուն կազմութեան Մեծն Քեարոս և իր յաջորդները պարապ տեղն աշխատեցան .

Մեր յիշած ընկերութեանց ետեւէն՝ կղերականք, քանի մի ազնուականք և բազմաթիւ պաշտօնակալք կուգան, որոնք « ընկերութիւն » ըստած մարմինը կը կազմեն : Պաշտօնակալք ժամանակնին իրարու պարահանդէս տալով, դիշերուան մեծ մասը թուղթ խաղալով, կամ անբարոյական վէպեր կարդալով կ'անցունեն : Երջանիկ են այն քաղաքները՝ որոնք իրենց կարևորութեամբ գաւառի կամ նահանգի գլխաւոր տեղերն են զած են : Ասոնք տարին մէկ շուտընութիւն մ'ունին :

որուն բոլոր բնակիչք անհամբեր կ'սպասեն , այն է գա-
ւառական ընդհանուր ժողովոյ գումարումը : Այս առ-
թիւ հարկ կը համաքիմք Ռուսիոյ վարչութեան վրայ
քանի մի տեղեկութիւն հաղորդել մեր ընթերցողաց :

Գ.

Նախ հայտերական վարչութեան և իր ներկայացուց-
չայ վրայ խօսինք : Արդի վարչական դրութիւնը Մեծն
Պետրոս հնարեց , որ , ինչպէս գիտենք , արեւմտեան
աղղայ օրինակ հանդիսանալ ուզեց , Պատմութիւնը կը
վկայէ՝ որ սոյն ինքնակալին ըրած բարենորոգումները
իւր ժողովրդեան յատկութեան և մտաց չէին յարմարեր :

Վարչական մարմնոյն գլուխը ձարն է , բացարձակ
ինքնակալ . անմիջապէս իրմէ վերջն են Պետական խոր-
հուրդը , պաշտօնէից ատենանք և Շերակոյտը : Այս գա-
նազան մարմինները՝ Արհմուտքի մէջ մի և նոյն անուն
ներն ունեցող ժողովոց նմանցնելու չէ : Պետական ժո-
ղովը այնպէս կը թուի որ խիստ մեծ պաշտօններ ընդու-
նած է յօրինաց , որպիսիք են , պիւնկէքնութիւնը , պա-
տերազմ՝ հրատարակել , և դաշնադրութիւնները կնքել ,
և ին . և ին . բոց միայն խորհուրդ տալու իշխանութիւն
ունի . ձարն ալ եթէ ուզէ , բնաւ կարեւորութիւն չ'տար
իր խորհրդոց : Պաշտօնէից ժողովն ալ բովանդակ պա-
տասանատուութիւն չունի . իւր անդամներն ալ իրար
մէ անկախաբար կը դսրծեն . իւրաքանչիւր ուր իր գոր-
ծոց համար միայն կայսեր պատասխանատու է : Վեր-
ջապէս , Շերակոյտը , որոյ ստորոգելիքները երբեմն
խիստ ընդարձակ և մեծ էին , այսօր միայն դատական
դործոց կ'ըլլալի :

Վարչական տեսութեամբ , բուն Ռուսիա , — այ-
սինքն եւրոպական Ռուսիա : Լեհաստան , Ֆինլանտիա ,

Պալթիական նահանգները և Կովկաս մէկդի առնելով, որոնք մասնաւոր վարչութիւն ունին, քառասուն և ինը կուսակալութեանց կամ գաւառաց բաժնուած է. իւրաքանչիւր կուսակալութիւն ալ՝ նահանգներու : Այս գաւառաց և նահանգաց տարածութիւնը և բնակչաց թիւը հետզհետէ կը փոխուին : Իւրաքանչիւր գաւառ մէկ մէկ կուսակալ ունի փոխ կուսակալ և փոխ մէկ տեղ : Գաւառին կուսակալին պաշտօնները ժամանակաւայնչափ շատ փափուկ էին՝ որ խիստ հանճարեղ մարդը միայն կրնար զանոնք կատարել, բայց տակաւ առ տակաւ կուսակալին պաշտօնները, մասնաւոր գատականները առնուեցան իրմէ : Սովորական գործոց համար ալ շատ պաշտօնեայններ կարգուած են, որով աւելի դիւրացած է կուսակալին գործը : Այս բարձրաստիճան պաշտօնակալէն անկախ, որ ներքին գործոց պաշտօնէին տեղական ներկայացուցիչն է, ամեն մէկ գաւառին մէջ ուրիշ պաշտօնէից ներկայացուցիչք կան, և իւրաքանչիւրն ալ իրեն ստորակարգեալ պաշտօնեայններ և գրադիրներ ունի՝ առանձին դիւանատան մէջ :

Այս ընդարձակ դիւանակալութեան համար խիստ յաջողակ պաշտօնակալներ կան, որոնք աւելի ազնուականաց կարգէն կամ կղերականաց տղայքներէն կ'ընտրուին, և չնայած անունով ընկերութեան մասնաւոր դասը կը կազմեն : Ռուսաստան, հասարակային պաշտօնները Մեծն Պետրոսէն 'ի վեր տասն և չորս կարգի վերածուած են, մասնաւոր անուններով : Յաճախ 'ի շնորհքս այս ոք կամ այն ոք մարդուն եղած բացառութիւններէն դուրս, ընդհանուր կանոն է՝ որ մէկը ստորին պաշտօններէն սկսելով՝ աւելի մեծին բարձրանայ : Ով որ իր պաշտօնին մէջ մնացած է մինչև օրոշեալ ժամանակը և պահանջուած պայմաններն ալ գործադրած, մեծ պաշտօններ պարունակող կարգի մը կամ Չէյ մը կը բարձրանայ : Չէյ ըսելով՝ չ'հասկցուիր՝ թէ մէկն այն ինչ պաշտօնն ունի, այլ թէ անոր հասնելու ձեռնհաս

է : Ուստի երբ Ռուս մը իր անունին ետեւէն խորհրդական
խառնադրութեան , ելն , ելն , տխուրոսները կը դնէ , հետեւ
յնելու չէ՝ թէ իրօք պետական խորհրդոյն մէջ տեղ կամ
աթոռ ունի , այլ թէ խորհրդական խառնադրութեան ըստած
ներէն պահանջուած պայմանները կը դործադրէ :

Այս դիւանակալութեան աղէկ կամ գէշ կողմերը ու
րոնք են : Ի սկզբան այնպէս կ'երևի՝ թէ Ռուսիա՝ որ
անթիւ իշխանապետութեանց բաժնուած էր այնչափ
դարերէ 'ի վեր , և ժողովուրդն ալ մեծ մասամբ տը
գէտ և անկիրթ , և բայարձակապէս ազատութեան և
տեղական ինքնօրէնութեան սէր և զգացումն չունեցող,
առանց ձարերուն հնարած վարչական կեդրոնացման ,
իր արդի զօրութիւնը պիտի չունենար և Եւրոպիոյ աղ
դաց մէջ առաջին տեղի պիտի չ'ընէր : Սակայն ճշմա
րիտ է նոյնպէս , թէ կեդրոնացումը՝ Ռուսաստան , ինչ
պէս նաև այլուր , ծանր անպատեհութիւններ կը ծնա
նի : Նախ՝ եթէ մտածենք՝ որ կեդրոնացեալ վարչու
թեան մը դժուարութիւնները՝ երկրին ընդարձակու
թեան համեմատ աւելի ևս կը ծանրանան , դիւրաւ պի
տի հետևեցենք՝ թէ Ռուսիոյ կառավարութեան անխը
պակասաւոր է : Բևեռային ծովուն եզերքներէն մինչև
կասպի ծովուն եզերքը , Գերմանիոյ սահմանադրուիւ
ներէն մինչև ջրհաստանի սահմանադրութիւն , բոլոր դոր
ծերը Բեդրսպուրկ կը յանդին . պաշտօնեայք ինչպէս
կրնար զանոնք ճշգիւ ըննել : Ասկէ զատ , այսչափ պաշ
տօնեայ ունեցող կառավարութիւնը անոնց շատերուն
միայն ամենաչնչին վարձք կրնայ տալ որով անոնք ալ
կ'ստիպուին ուրիշ ճամբայներով շահու դուռ գտնել ,
և բնականաբար իրենց պաշտօնին խղճի մօտք ուշադիր
չեն ըլլար . կան ալ որ նենգութիւններն չեն ծածկեր :
Ջարերն այս եղծումները գիտեն , բայց պատժելու չեն
համարձակիր , որպէս զի առ իշխանութիւնս պարտ ու
պատշաճ յարգանքը ժողովրդեան մտքէն չ'վերնայ : Մի
այն քաղաքական յանցանաց համար խստութիւն կը ցու

ցնեն :

Սակայն շատ ինքնակալներ ուզած են պաշտօնակալաց խարդախութիւնները արգելել, որոց համար զգուշաւոր միջոցներ դործածած են, այսինքն պարտաւորած են պաշտօնակալները՝ որ գործ մը չ'ընեն՝ մինչև որ երկայն բարակ քննութիւններ չ'ըլլան : Օրինակ մը տանք, ստորին և մինչև իսկ բարձրաստիճան պաշտօնակալի մը ամենաչնչին դործոց նկատմամբ կատարուելիք զգուշութեանց վրայ աւելի լաւ դադարաւոր ստանալու համար : Ենթադրենք որ Ընդհանուր Կուսակալը իր պալատին վառարանը նորոգել պիտի տայ : Որտե՞ս դիտւելորդ աշխատութիւններ չը հրամայէ, պէտք է նախ նորոգման հարկաւորութիւնը ցուցնէ, և որովհետև շատ մը մարդիկ դիւրաւ չեն խաբուիր, որչափ մէկ հոգին, նորոգութեան հարկ կենալու կամ չ'կենալու քննութիւնը ժողովոյ մը կը յանձնուի, որտե՞ս դիտոյն աշխատութեան կարեւորութիւնն ստուգէ : Բայց ժողովը կրնայ խաբուիլ, կամ կուսակալէն վախճալով ճիշդ քննութիւն չ'ընէ, ուստի նախ կառավարութեան տեղակալը ժողովոյ որոշումը նկատողութեան կ'առնու, և կը քննադատէ, վերջն ալ արդարութեան պաշտօնեայն : Այսչափով չը լիննար, ճարտարապետին գործելու լիազօր իշխանութիւն տալն ալ արգիլեալ է. երբ սա ըլլալիք ծախքը ցուցնէ, պէտք է որ իր որոշած գինը նախ յիշեալ ժողովէն, յետոյ տեղակալէն և պաշտօնէէն ստուգուի և վաւերացուի : Այս քննութիւններէն վերջը, որոց համար տասն և հինգ օրէն աւելի միջոց կ'անցնի և տասն և հինգ թերթէն աւելի թուղթ կը սննայ, պաշտօնապէս կուսակալին կ'իմացնեն թէ վառարանին համար միայն Եօն կամ Բլէ ֆլէ Դալսելու իրաւունք ունի : Աւելին կայ. երբ աշխատութիւնը լմննայ, ուրիշ ճարտարապետ մը կը դրկուի առաջնոյն դործը ստուգելու համար. իսկոյն տեղակալը պատրաստելով՝ ժողովոյն և անկէ տեղակալին կը ներկայացնէ :

Նիկողայոս կայսրը բոլոր զեղծմանց վերջ տալ ուզելով՝ պաշտօնականներէ անկախ ոստիկանաց խումբ մը հաստատեց, և ամեն մէկուն սուղ վարձք խոստանալով Ռուսիոյ բոլոր կողմերը դրկեց, ամեն կարգի պաշտօնէից վրայ հսկելու պաշտօնով. բայց ոստիկանք ինքզինքնին իբրեւ լրտես չ'նկատեցին. երբ պաշտօնէի մը յանցանքն իմանային, կ'ըսէին՝ թէ ո՛րչափ անարդարութիւն է պատժել այնպիսի մէկը՝ որ իր պաշտօնակիցներուն չափ մեղապարտ չէ։ Այս նոր դրութիւնն ալ արդիւնք չունեցաւ. ոստիկանք տակաւին կան, բայց պաշտօնին միայն քաղաքական յանցանքները և գողանի ընկերութիւնները երեսն հանել է։ Պաշտօնակալք անցելոյն մէջ ունեցած ընթացքնին կը շարունակէին. եղծումներնին սակաւիկ ինչ քիչցած են։

Արդի ձարը՝ իւր թագաւորութեան սկիզբը, չափեաց առաջին առնուլ և երկրին կացութիւնը յեղափոխել ուզելով՝ անդական Ինտերնո-նէ-նը հաստատեց. գաւառական ընտրողական ժողովներ կազմեց՝ Զեմլեանունով. Զեմլեան ուրիշ կառավարութեանց ընդհանուր ժողովոյ նման է. երեսփոխանք տարին միանգամ Նիսա կ'ընեն, դորձադարձ ժողովն ալ կայ, որոյ անդամները երեսփոխանոց մէջէն կ'ընտրուին։ Եւրաքանչիւր դաւառ իր ընդհանուր ժողովն և մասնաւոր դիւանն ունի։ Զեմլեան պաշտօնն է գաւառին վարչական գործոց վրայ վիճաբանել և կարգադրել, ինչպէս են, ճամբայներ և կամուրջներ շինել տալ, բանտից դրութեան վրայ հրակել, նախնական կրթութիւնը տարածել և առողջաբանութեան կարևոր ծանօթութիւններն ընդհանրացընել, և ըն, և ըն։

Երբ օտարազգի մը՝ անուականներէ և շինականներէ բաղկացեալ այս ժողովոց ներկայ դառնուի, պիտի զարմանայ այս երկու տարբեր կարգի անձանց մէջ հակառակութիւն և մեղապարտ կուսակցութիւն չը նշմարելով, ընդհանրապէս առաջին անգամ անուականք

խօսք կուզեն . շինականք ալ անմիջապէս սուր և գործնական գիտողութիւններ կ'ընեն և գրեթէ միշտ իրարու համակարծիք կ'ըլլան : Արեւմուտքէն ձարերուն բերած վարչական կերպերը՝ երկրին մէջ արմատ չառին , որովհետեւ ամբողջ ազդը անոնց պէտքը չէր զգար : Սակայն Ռուսիոյ բնակիչք կարծեցին՝ որ դաւառական ժողովոց կազմութենէն պիտի օգտին . երկրին ճամբայները եւ կամուրջները պիտի վերանորոգեն , դպրոցներ եւ հիւանդանոցներ պիտի հիմնեն , երկրորդութեան , վաճառականութեան եւ արհեստից յառաջադիմութեան զօրաւոր մղում մը պիտի տան , և գիւղացւոյ վիճակը պիտի բարւոքեն , եւ այլն եւ այլն : Դժբաղդաբար այս ժողովոց վրայ ունեցած յոյսերնին չ'իրականացաւ : Թերաւարժից յատուկ եղած բնական անփորձութեամբ՝ շատ սխալ քայլ կ'առնէին՝ ազդին վրայ զանազան տուրքեր դնելով : Ժողովականք ալ , որոց անգլ.այսութիւնը սակաւիկ ինչ անհետացած էր կայսերական բարենորոգումներով , վերստին անդործութեան և անտարբերութեան մէջ ինկան : Վանի մը ժողովներ , մանաւանդ Բեդրսպուրիներ , պաշտօննին խղճի մտք կատարել կուղէին , բայց վերջը քաղաքական դեր խախալ մտաբերեցին : Չարը զարհուրելով , Բեդրսպուրիի Ձէֆֆլօն փակեց եւ գլխաւորները քիչ ատենի համար մոյրաքաղաքէն աքսորեց , եւ նոր հաստատուած ժողովոց գործելու աղատութիւնն եւ իշխանութիւնը չափաւորեց :

ՔՐԻՄԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՔ

Ք Ա Ղ Դ Է Ա Ց Ի Ո Ց

Գ.

Հնգիկ ժողովուրդը՝ չաստուածոց, դեւերու եւ կիսաստուածոց. այնչափ հաւատք կ'ընծայէ՝ որ միշտ վախի մէջ է անոնց երեսէն: Չը կայ չէն մը՝ որ չար ու գւոց բնակութեան համար ծառեր եւ կամ անտեսանելի վայրեր յատկացուցած չ'ըլլայ: Դիշերը վախերնին աւելի կը սաստկանայ, եւ արեւը մարը մոնելէն վերջը հազիւ ուրեմն 'ի հարկաւորութեան պահու բնակարաններէն դուրս կ'ելնեն: Այս պահուն երբ ստիպուի դուրս ելնել, ամենայն զգուշութեամբ կը քայլէ եւ աւանջ կը դնէ գուզնաքեայ շշուկի խիկ, երդմնացուցչութիւն կ'ընէ, բժժանքներ կը բռնէ, աղօթքներ կ'արտասանէ եւ ձեռքը խանձիչ կ'ունենայ, որպէս զի անեւրեւոյթ թշնամիները իրեն չը մօտենան: Դոյզն շշուկ մը, տերեւի չըջիւնը, եւ կամ կենդանւոյ մը մունչելը լսածին պէս զինքը կորսուած կը համարի. կը կարծէ թէ դեւ մը զինքը կը հալածէ, եւ իւր վախը փարատելու համար կ'սկսի երգել, բարձրածայն խօսիլ. կ'աճապարէ, կը վազէ եւ մինչեւ որ ապահով տեղ մը չը գտնէ յողնութիւն չ'առնուր:

Արդի Հնդկաց այս նկարագրութիւնը կէտ առ կէտ նախնի Գաղղէացւոյ ալ կը յարմարի, եւ վերոյիշեալ հաւատալիքներէն յառաջ եկած անոնց երկիւղին վրայ կրնայ դադարաւ մը տալ։ Արդ, ի՞նչ հնարք կը բանեցունէին քուրմերը չար աղղեցութեանց եւ դեւերուն դէմ, զորս ամեն վայրկեան իրենց շուրջը գտնուած կը կարծէին։

Նախ եւ առաջ վերը յիշուած երգմանց ոյցութիւնները կ'ընէին։ Այս երգմանց ոյցութիւնները, որոց ըսկիզբը շատ հին էր, յիշատակարանաց մէջ գրուած էին, որոց հատուածները մինչեւ ցարդ կան։ Փուրմերը միայն ազատ էին դանոնք կատարելագոյն ուսանելու, որոց համար զիտութիւն մը դարձած էին գլխի մէջ։ Բայց ամեն ոք պէտք էր անոնցմէ գէթ մէկ քանին գիտնար կենաց սովորական դիպումաց եւ յաճախ տեղի ունեցող փոփոխաց համար։ Ընչպէս որ ամեն Հնդիկ ծանրութեան աղօթքներէն մէկ քանին դոց գիտէ։ Քաւութեան գործքեր եւ պաղտնի արարողութիւններ երգմանց ոյցութեանց զօրութիւնը կ'աւելցունէին։ Յիշատակարանի մը մէջ մարդու մը դեւերէն պահպանուելու համար այսպէս բոլորած է։ «Սրբեաց զձեռն իւր եւ հալածեաց զդեւն. — սրբեաց զոտս իւր եւ հալածեաց զդեւն. — սրբեաց զգլուխ իւր եւ հալածեաց զդեւն»։ Այս աղօթքով դեւերը կը հալածուէին մարդուն վրայէն։

Թուոց զօրութեամբ դեւերը հալածելը՝ երգմանց ոյցութիւններէն աւելի զօրաւոր էր։ Ահա ասոր համար է որ երբ էաի ուրդին Սիւիք — Մուլա — խի, իր ընտելութեան ատեն առ հայրն կ'ապաստանի, հօրը աւոր սորվեցուցած դաղանիքը «թիւ» կոչուած է, աքա տերէն աւոր, ասորիքէն թիւ։ Ոտանաւոր առաւիններու եւ հին երգոց հաւաքածոյ գրքի մը մէջ հետեւեալ երկու հատուածները կան, զորս գիւղական հանդէսի մէջ կ'երգէին եւ հնձոց առատութեան սրտաճառ կը համարէին։

Ոճ ցորենոյ ուղղաբերձ — աճեցուն լիցի եւ պարալա .
(Զորոյ) դիմին — գիտեմք :

Ոճ ցորենոյ հասկալից — աճեցուն լիցի եւ պարալա .
(Զորոյ) դիմին — գիտեմք :

Թէպէտ 'ի ձեռն թուոց դեւերը հալածելու ահա
նարկութիւններ շատ կան մինչեւ ցարդ դառնում յիշ
շատակարանաց մէջ , թէպէտ գիտեմք ալ որ եօթը թիւը
գլխաւոր դերը կը խաղայր , սակայն եւ այնպէս ի նշպէս
երդու՛մ ընելու ձեւերնին առ մեզ հասած չէ դժբաղ
դարար , եւ այս մասին եղած յիշատակութիւններն ալ
այնչափ ճիշդ չեն :

Սակայն ամենէն մեծ եւ ամենէն անյող թելի զօ
րութիւնը՝ ստատուած ոչին խորհրդաւոր եւ մեծ անուան
« գերադոյն անուան » վրայ կը կայանար , զոր էս միայն
կը ճանաչէր : Այս անուան առջեւ ամենայն ոք ծուր
կը կրկնէր , յերկինս եւ յերկրի եւ 'ի դժոխս . նա մի
այն էր կարող ~~մտնել~~ նուաճելու եւ անոնց աւերմանց
առաջն՝ առնելու : Աստուածներն իսկ այս անուան վր
այ կը հիանային եւ անոր կը հնազանդէին , իսթարի
դժոխքը իջնալու վէպին մէջ , երկնաւոր դիցուհին դը
ժոխց գիցուհի Ալլադէն դերի կը բռնուի , յերկրի չոս
տուածները կը դժան վրան եւ կ'ունդեն զայն ազատել .
Արեգակը Նուահին (որ էսին տնորերէն է) քով կ'եր
թայ , որուն կը դիմէին միշտ երբ դիւաց յաղթել պէտք
ըլլար եւ անոր կը պատմէ իսթարի դիւան եկած դէպքը :

Նուահ 'ի խորախորհուրդ բարձրութեան սրաի խոր՝ եզ
'ի մօտ խորհուրդ . — ձեւակերպեաց զուրուական սեւադէմ
առն միտջ :

« Արթ , ուրուական , դարձն զերեսս քո առ դրունս ան
շարժ երկրին . — Առաջի երեսաց քոց բացցին եօթանեքին
դրունք անշարժ երկրին : — Տեսցէ դքեզ գլխոյն երկրի (Ալ-

լադ) եւ ցնծասցէ առաջի երեսաց քոց . — Ի խորութեան սրտի իւրոյ հանդարտեսցի եւ անցցէ բարկութիւն նորա :

Ասասյեա նմա զանուն աստուածոց մեծաց . — Զգլխի քո բարձր կա , եւ հրաշիւք քովք լսելի արա՛ գրանս քո . — Եւ այս լիցի քեզ մեծագոյն նշան , զի ձկուհա ծովու երեւեկ ուսցես 'ի պամաքի :

Յայնժամ զիջանիցի քեզ դշխոյն երկրի :

Այս աղօթքին վրայ իսթար ազատուեր է :

Գերագոյն անունը ին՝ ին՝ գաղտնիքն է . եթէ մէկը կարենար այս գաղտնիքը թափանցել , աստուածոց հաւասար զօրութիւն պիտի զգենոյր : Նաեւ երդմնեցուց չութեան արամսխոսական մասին մէջ կ'ենթադրեն՝ թէ իա այն գաղտնիքն իր Սիլիք — Մուլու — խի որդւոյն կ'ուսուցանէ :

Ամեն մարդ գիտէ թէ Աստուծոյ ամենակարող եւ ծածուկ անուան հաւատալը ո՛րչափ յառաջ դացած էր թալմուտական եւ խապուլական Հրէից մէջ , եւ թէ ո՛րչափ ընդհանրացած էր Արարացւոց մէջալ : Յայտնի կը տեսնեմք այսօր թէ սոյն հաւատքը Վաղդէաստանէն եկած է :

Նոյն գաղափարը յառաջ պիտի գար նաեւ այն երկիրներուն մէջ , յորս Աստուծոյ անունը , չէ՞ր , այնպիսի մասնաւոր անուններ ունենալ կը կարծուէր , որոցմով զատ անձնաւորութիւն մը կ'ըլլար :

Ասորեստանեայք՝ Վաղդէացւոց երդմնեցուցչութեանց եւ անոնց օրինակին հետեւելով , կախարդութիւններ կ'ընէին . Աղօթք մը կար՝ որ բժժանքներէն մէկուն վրայ կը կարդացուէր , եւ այս բժժանքը դեկն տան մէջ մոռնելը արդիւլելու սահմանուած էր , իբրեւ թէ իւր ազդեցութիւնը անոր կը հաղորդէր . արդ այս աղօթքը անոր զօրութիւնը չափազանց կը դովէ գեղեցիկ զրուցուածքներով եւ աստուածներն անգամ անոր հնազանդ կը ցույցնէ :

Բժժանք , բժժանք , սահման անկոխելի . — սահման՝ ընդ որ ոչ անցանեն աստուածք . — սահման անշարժ երկնի եւ երկրի — զոր ոչ ոք յաստուածոց իմացաւ — զոր ոչ աստուած ոք կարէ բաղատրել եւ ոչ մարդ . — պատուար ամուր ընդդէմ դիւթութեան , — պատուար անդղրդելի եղեալ ընդդէմ դիւթութեան :

Եղէ սոյն Ութուդ չար , կամ Ույալ չար , կամ Դիժիմ չար , կամ աստուած որ չար , կամ Մաքիմ չար , — կամ ոգի , կամ ճիւղ , կամ արայէղ , կամ դեւ գիշերոյ , կամ դեւ 'ի կերպարանս կնոջ , կամ սպասաւոր , կամ չար ժանտ ախտն , որ զուխ ամբառնայցէ ընդդէմ բարենշան ջուրցն Էայ , — (արգելցէ զնա) պատուար Էա աստուածոյն :

Որ հարկանէ զչտեմարանս Սերախ(1) աստուածոյն — բանտարգել արասցէ զնա պատուար Սերախ աստուածոյն :

Որ անցանէ ըստ սահման (սեպհականութեան) — (բժժանք) աստուածոց , սահման երկնի եւ երկրի , ոչ թողուցունս խաղալ յառաջ :

Որ չերկնչի 'ի . . . — բժժանքն բանտարգել արասցէ զնա . որ դարանակալ լինի տան , — բանտարգել արասցէ զնա 'ի գրի տան .

Որք զմիմեամբ պատստեալ իցեն — արկցէ զնոսա 'ի միասին 'ի վայրս ամայիս :

Որ առ դրօք տանն լարէ յաղրս — բանտարգել արասցէ զնա 'ի տան , 'ի տեղւոջ՝ ուստի անհնար իցէ ելանել :

Որ յարձանս եւ 'ի խոյակս բերէ զուշ իւր , — արձանս եւ խոյակն վակեսցին նմա զուղին :

Որ հոսի ընդ կաղնիս եւ ընդ յարկս , — որ հարկանէ զթեւս դրանց եւ զվանդակս — իբրեւ զջուր հոսեացէ զնա (բժժանքն) , — շարժեացէ իբրեւ զաերեւս — մանրեացէ զնա իբրեւ զանդոյր :

Որ անցանիցէ ընդ վանդակ , — հատցէ զթեւս նորա :

Տեսակ տեսակ էին բժժանքները . ինչպէս, կային որ

(1) Սարերեն Ներքա, շատուած հնձոց .

կերպասէ ժանպաւէններ էին և Հրէից յուռութներուն նման վրանին դրեր դրուած և կահուց կամ գդեստուց վրայ կապուած էին : Կային ալ՝ որ այլ և այլ նիւթէ էին և զորս պարանոցնին կ'անցունէին սատանայէն , հիւանդութիւններէ և չարաբաստութենէ ազատ մնալու համար : Այս վերջին տեսակէն՝ քարեայ բժժանքներ շատ կ'դնուին թանգարաններու մէջ : Շատերուն վրայ ստուռածոց կամ ոգիներու պատկերներ և հմայական գրեր քանդակուած են :

Առասպելախառն վէպերը՝ զորս շատ կը սիրեն իսլամ մատենագիրք եւ կը յիշեն ամեն անգամ որ կռակաշատ նախնեաց եւ կամ հին ասիական պետութեանց վրայ կը խօսին , որոց պատմութիւնը թէ եւ մույսած են , սակայն արձանագիրները զանոնք կը զարմացունեն եւ գերմարդկային զօրութեան գործ կը թուին իրենց , այս առասպելախառն վէպերը՝ մոգական կանոնաց համեմատ յօրինեալ հմայական արձանաց վրայ պատմութիւններով լի են , արձաններ՝ որոց վրայ հիմնեալ է ամբողջ պետութեանց , քաղաքաց եւ անհատից ճակատագիրք : Բոլոր ասոնք հոգեւեմ զինքնէն նման բաներ են , սակայն ճշմարիտ իրողութեան մը չլիւթ աւանդութիւնը կը պարունակեն մէջերնին . զի այսօր բնագիրներով եւ հին արձանագիրներով կրնանք հաստատել թէ Բաղդէացիք եւ նոյս աշակերտ Բաբելացիք եւ Ասորեստանեաց սոյն հմայական պատկերաց կը հաւատային եւ յաճախ կը գործածէին զանոնք :

Պ. Պօթա հնագէտը՝ խորատարածի պաշտօնէն տեղը վերած ատեն դրանց սեմին գաւթին տակ թրծուն հողէ պղտիկ արձաններ գտաւ , որ հիմայ Լուվրի պալատան մէջ կը գտնուին : Աստուածոց տղեղ պատկերներ են ասոնք . բէլլ բազմակարգեան եղջիւրներու շարքով խոյր մը կը կրէ . Ներկալ՝ առիւծի գլխով նկարուած , եւ Նէպօ գաւազան չի ձեռին նկարուած է , իսկ բողոքոստորաց երկրորդ յաջորդը՝ Նէոկալոստոսի

արձանագրութեան մը մէջ Բաբելոնի նուիրական բուր-
գին դրանց կանգմանը վրայ խօսելով, ըսած է՝ թէ զա-
նոնք հոն կեցունելու համար, « ութը հատ արդյրէ հը-
մայական պատկեր շինել տուաւ, որ մահու վախով ան-
կէ կը հեռացունէին չարերն եւ թշնամիները », Ս.յս.
պատկերներուն դործը եւ անոնց ստորոգուած զօրու-
թիւնը քրմական մեծ գրքի մը մէջ գրուած են, յորս
յիշուած են նմանօրինակ պատկերներ, պաշտպան աւ-
տուածոց եւ ոգիներու, զորս թաղելու էր իբրեւ բըժ-
ժանք՝ տանը այլ եւ այլ կողմերը, յորում այս աստուա-
ծեղէն էակներէն իւրաքանչիւրն իւր յատուկ տեղը ու-
նէր :

Յւրիշ կերպ հմայական պատկերներ ալ կը գործա-
ծէին՝ որոց ծագումը աւելի հին էր : Քաղդէացիք դե-
ւերը այնչափ զազրատեսիլ կը ձեւացունէին, որ բաւա-
կան կը համարէին, նոյն իսկ անոնց պատկերները ա-
նոնց ցույցնել, զանոնք վախցունելու եւ վախցունելու
համար : Ս.յս սկզբան վրայ յօրինուած է ընդդէմ ժան-
տախտի յօրինեալ երդ մնեցուցչութիւնը, որոյ հետ է
նաեւ զայն բժշկելու համար պատուէր մը, զոր Պ. Ուէր
Թարգմանեց վերջերս եւ որ Սըր—Հէների—Ռաուլինսընի
հաւաքածոյից մէջ չը գտնուիր :

Նամթարն (ժանտախտ) իբրեւ զհուր այրէ զերկիր, —
ճգի 'ի մարդ իբրեւ զջերմ, — իբրեւ զհեղեղ ջուրց տարա-
ծանի 'ի դաշտ . — դարանակալ լինի մարդոյ իբրեւ զթշնամի,
տոչորէ դմարդ իբրեւ զբոց . — ջնն նորա ոչ ձեռք եւ ոչ
տաք . — իջանէ իբրեւ զցօղ գիշերոյ, — չորացուցանէ դմարդ
իբրեւ դաւախտակ, — զվախճան նորա փակէ նմա, զողջախոհ
միտս ցրէ — :

Բժիշկն ասէ . « Նիստ դու — ան զզանգուած խնկոյ եւ
արա ըստ նմանութեան պատկերի նորա (Նամթարի), — ոյր
զնա 'ի վերայ որովայնի նորա (հիւանդին) — դարձն զերեսս
(պատկերին) 'ի մուտս կոյս արեւու . — յայնժամ անկցի դո-
ւութիւն չարին :

Լուսին թանգարանը դեռ նոր խիստ հետաքրքրական պատկեր մը գներ է արդյրէ եւ ասորերէն տարազով շինուած : Ոտքի վրայ կեցող ահռելի դուռ մը պատկերն է , մարմինը շան , ոտքերը արծուի , առիւծամագիյ բազուկներով , կարիճի պոչով , եւ գլուխը կէս մը ծիւրեալ կմախքի , դեռ աչքերը վրան եւ այծի եղջիւրներով , վերջապէս չորս մեծ տաքածուած թւերով : Սոյն պատկերը կախելու համար գլխուն ետեւի կողմը օղակ մը կայ : Կռնակին վրայ աքառերէն լեզուաւոր ձանադրութիւն մը կայ , որ կը ծանուցանէ թէ սոյն գեղեցիկ անձը հարաւային արեւմտեան հողմոյն դեռն է , եւ թէ սոյն պատկերը պէտք է դրան կամ պատու հանին վրայ դրուի , նոյն մնասակար հողմէն տունը պահպանելու համար : Եւ յիշաւի , Քաղզէաստան , հարաւային արեւմտեան հողմը Արաբիայէն կուգայ եւ որուն տոչորիչ շնչումը ամեն բան ցամքեցունելով նոյն արդիւնքը յառաջ կը բերէ՝ ինչ որ կը բերէ Խօֆի Ասորեստան եւ Կիւսի Ափրիկէ : Ասոր համար սոյն մասնաւոր բժժանքը խիստ շատ կը գործածուէր , Միայն Բրիտանիոյ թանգարանը երկու օրինակ սոյն դիւան պատկերներէն կայ , մէկը դեղին քարէ եւ միւսը կարմիր քարէ . թանգարանին մէջ այս դիւանապատկերներէն շատ կայ , զորս իբրեւ բժժանք կը յօրինէին շար ոգիները հեռացունելու համար , որոնք անձնաւորեալ էակներ կը համարուէին , Մէկը խոյի մը գլուխ եւ խոշոր պարանոց մ' ունի , ուրիշ մը բորենիի անհեղեղ եւ բերանաբաց գլուխ մը՝ արջու մարմնով եւ առիւծի ճիւղաններով :

Միջին դարու քանդակագործաց երեւակայութիւնը այնչափ բորբոքեալ չէր՝ որչափ Ասորոց եւ Բաբելացոցը , այլանդակ բաղադրութեամբ ահռելի դիւանապատկերնէր նկարելու կողմանէ :

Քրմական յիշատակարանները շատ կը լուսաբանեն նաեւ նկարակերտ արձանագրութեանց խմբաւորը : Ասոր

րեստանի պալատանց քանդակներուն վրայ , պատմական եւ կրօնական պատկերներու հետ , կան նաեւ հըմայական հարթ քանդակներ ալ՝ չար ազդեցութիւնները փարատելու սահմանուած , սոյն սկզբամբ թէ պատկերը երդմնեցողական երգի զօրութիւն ունին չար ոգիները զտալելու մասին : Մարդագլուխ թեւաւոր ցուլերը իբրեւ տունը պահպանող ոգիներ համարուելով՝ դրանց վրայ նկարուած էին : Ասորահատօն թագաւորին մէկ յիշատակագրին մէջ հետեւեալը կը կարդամք .

Յուն պահապան , ոգին պահապան , որ պահպանէ՝ զղօթութիւն թագաւորութեան իմոյ , պահեսցէ հանապազ զանձն իմ յուրախութեան եւ 'ի պատուի մինչեւ չարժեսցին ոտք իւր 'ի տեղւոյն իւրեանց :

Դերբովթի պալատան գոներէն մէկուն վրայ հընկայակերպ քանդակ մը կար , որ հիմնյ լոնտրոն փոխադրուած է : Սոյն քանդակը Պէնը կը ներկայացունէ , որ մթնոլորտի եւ մրրկաց շաստուածն էր , գլուխը ցլու եղջիւրներով շրջապատեալ խոյր մը դրած , ուսերուն վրայ չորս մեծ թեւեր , որ իւր առջեւէն ձգած կը հալածէ իւր շանթով չար ոգի մը՝ որուն գլուխը , մարմինը եւ առաջի ոտքերը առ իւծի են , թեւերը , պոչը եւ ետեւի ոտքերը արծիւի եւ մագլի տեղ փետուր ունեցող դիմօք : Այս պատկերները պատի վրայ քանդակելը տպահովցունել էր՝ թէ շաստուածը միշտ պիտի հալածէր զդեւը , եթէ պալատան մէջ մօնելու փորձ փորձէր :

Քայունճուրք՝ Ասորպանարագի ճիշդ Նինուէի միջավայրը չինել տուած պալատան այլ եւ այլ տեղերը բազմաթիւ ալանդակ պատկերներ կը պտնուին , որոց մարմինը մարդու , գլուխը առիւծու եւ ոտքերը արծուի են : Երկուք առ երկուք քանդակեալ են , որք դաշոյնով եւ բաղձաթիւ զէնքերով իրարու հետ կը կռուին , Ասոնք ալ դեւ են , որոց քանդակները ուրիշ բան չեն

եթէ ոչ շատ մը երգմանցուցչութեանց մէջ գտնուած «իլլեհն ոգիք շարք եւ կռուեսցին ընդ միմեանս» խօսքին անձնաւորեալ թարգմանութիւնը, Պալատան պատերուն վրայ այսպէս դիւաց պատերազմ՝ նկարելը թանկ իրարու հետ կռուելու դատապարտուած ըլլալը յիշեցունել էր անդադար:

Ադար եւ Ներկալ (աքաւորէն Նին — դար եւ Ներ — կալ) անուն երկու պատերազմիկ դիւաց մէկուն կամ միւսոյն պատկերը շատ կը նկարուէր կարծր քարէ գլաններու վրայ, զորոնք Ասորիք եւ Բաբելոնիք իբրեւ կնիք կը գործածէին. այս երկու չաստուածները Խիւրատայ եւ Տիգրիսի եզերքները Արէս եւ Հերքիւլէս անուամբ կը ճանչցուէին, որ խիստ աշակերպ ձեւերու տակ ճիւղաց հետ կը կռուէին: Սոյն ճիւղները ըզդեւերը կը ներկայացունեն, եւ յիշաւի քրմական բնագրաց նայելով, սոյն երկու չաստուածներն էին գլխաւորաբար որ շար ոգւոց հետ կը կռուէին: Մոգական դրքի մը մէջ գտնուած երգ մը՝ Նին — դարի պատերազմիկներուն քաջութիւնները դովելու յատկացեալ էր: Դիւաց դէմ յօրինեալ երգերէն մէկուն վերջը այսպէս ըսուած է. « եկեսցեն յանդիման Ներ — կալայ հզօր պատերազմիկը Մուլ — ժայ »:

Շատ անգամ ալ փոխանակ ցնորական ճիւղներու դէմ պատերազմելու, վերոյիշեալ չաստուածները ուրիշ չաստուածներու հետ միացած՝ ցլուց դէմ կը պատերազմէին եւ նետով կը վիրաւորէին զանոնք:

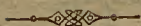
Ադար եւ Ներկալ երկու պատերազմիկ չաստուածները՝ աքաւորէն Նիւլ եւ ասորերէն Կալ — անուանեալ դիւաց կը յաղթէին. Այս դեւերը ցլակերպ էին եւ մասնաւորապէս մարդու վնասակար, ինչպէս որ հետեւեալ չաստուածէն կ'իմանամք:

Աւերիչ երկնի եւ երկրի, ոգին ապականիչ. — օգին ապականիչ, որոյ մեծ է դօրութիւն նորա. — որոյ մեծ է զո-

բութիւն նորա , որոյ մեծ են աւերմունք նորա — Թէլալն ,
ցուլ՝ որ ընդմտանէ , ցուլ ահագին . — ցուլ՝ որ կործանէ ըզ-
բնակութիւնս , — Թէլալն անսանձելի , որք եօթն են թուով,
որ ոչ յաղթին յումնքէ , — որ սօվու տանջեն զերկէր , — զո-
րոս ոչ կարէ արդելուլ պատուար , — որ դարանակալ լինին
մարդկան , — որ ուտեն զմարմին որ ըմպեն զա-
րիւն , — Թէլալքն որ կուտեն զստութիւնս , — որք ճարակին
արեամբ , զորս բռնութեամբ վանել անհնար է :

Գլաններէն աւելի յարմար տեղ չը կար դիւայ յաղ-
թող աստուածոց պատկերը դժելու համար : Գլանը՝ ի-
րեն ստորոգումս գաղտնի եւ պահպանողական զօրու-
թեան համար իբրեւ յաւութք կը գործածուէր , ե այն
գանձերը կամ գաղտնի բաները՝ որոց վրայ անոր կնիքը
կը կոխուէր , որ եւ է սոստանայական աղդեցութենէ ա-
վատ կը մնային :

Վ Է Պ

ՇԵԼՄ ԵՒ ՎԼԱՏԻՄԻՐ

Կ Ա Մ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱԼՔ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՔ
Ռ Ռ Ի Ս Ի Ռ Յ

Դ.

ՊԱՇՏՕՆԷԻՆ ԲՆՏԱՆՈՒՔԸ

Նէվա գետոյն բերանը ձեւացած բաղնիքիւ կը լը-
ղեակներէն եւ շատ մը կամուրջներէն անցնելէ յետոյ,
որոյ մէկ քանին երկաթէ շինուած, հոյակապ եւ շքեղ,
եւ մէկ քանին ալ փայտեղէն եւ իրենց որդակելի պա-
տուանդանին վրայ միշտ կը առատանին, դեռին միւս
կողմը կը դտնենք զմեզ եւ առջեւնիս անծանօթ թաղ
մը կ'ենէ : Ռուսիոյ մայրաքաղաքին շքեղ եւ մէկ դժի
վրայ շարուած փողոցները շրջելէն յետոյ՝ երբ այս փո-
ղոցը տեսնելու ըլլանք, այնպէս կը թուի՝ թէ ինկրիայի
նուաճմանէն յառաջ ինչ որ էր՝ տակաւին այնպէս մը-
նացած է, իր կարծուի թէ Մեծն Պետրոս մինչեւ հոն
եկած չէ, եւ թէ Ռուսական հին երկիրը այս կողմանէ

տակաւին զուրկ է քաղաքակրթութենէ :

Փայտակերտ , ցած եւ հողոյ մէջ ընկղմած խրճիթներ , հիւղեր , քանի մը երկայն ցանկեր , գետին ջրոց մէջ խառն 'ի խուռն դրուած են : Գետին եղերքը ճամբայ չը կայ , իսկ տուն , փողոց , հրապարակ եւ քարայրատակ բնաւ երբէք . ասդին քառակուսի մը , անդին ճանապարհաց անցք մը , եւ աւելի հեռուն ալ չորեքկուսի ուռկան մը կը ձեւացունեն հիւղերը : Սեւ եւ սղմուտ հողը՝ քարայրատակի եւ ծուխն ալ՝ օդոյ անդ կը դորձածուն . քաղաքին կողմը , վասիլի — Օսթեւտի ամենախեղճ բնակարանը , դաշտին կողմն ալ լինկլիայի ճահիճներուն միջոցը եւ տեսարանը կայ :

Հոս կը վերջանայ Ս. Բեդրսպուրկ քաղաքը . աղքատութենէ ստիպեալ մարդ իկներ կը բնակին հոն . հասարակային շինուածոց տեսչութիւնը այս թաղը մտցած է . ո՛չ կալուածատէրը , ո՛չ ալ թաղը նկատողութեան առնող մէկը տեսչութեան չը յիշեցնէր :

Հարուստ Բեդրսպուրկցիք չեն գիտեր անդամ թէ այսպիսի խեղճ տեղ մ'ունին . աղքատները միայն կը ճանչնան զայն , որովհետեւ իրենց յետին ապաւենն է :

Բեդրսպուրկ՝ Եւրոպայի այն մայրաքաղաքներէն մին է , յորս թանկագին է կեանքը . այս թաղին մէջ՝ ընդ հակառակն խիստ թեթեւագին է . այս տեղ վարունդ եւ հոտած ձուկ միայն կ'ունեն , որոնք արժէք չունեցող բաներ են այն տեղւոյն համար : Յետին ծայր թշուառ մէկը եթէ միայն առ օրին ծախսելու քսան քօրէկ ունենայ՝ անօթութենէ չը մեռնիր . Քաղաքին կեդրոնը երթալու համար երեք ժամ ճամբայ քալելու է , եւ անոնք որ այս թաղին մէջ կը բնակին , մայրաքաղաքին միւս թաղերէն դրեթէ բոլորովին անջատուած են :

Ամենախեղճ ճանապարհաց անցքերուն մէկուն մէջ՝ եկեղեցւոյն ցանկին կռթնած փայտակերտ խարխուլ տուն մը կար՝ որ ցանկին հետ ճամբուն ձախակողմը կը կաղմէր :

Այս խարխուլ տան արտաքին տեսարանէն աւելի ողբալի բան չկար, անհնար էր սահմանել թէ ուսկից սկսած և ո՛ւր վերջացած էր: Կամարածե ծառատուն, կով մը երկուքի բաժնուած կ'երեսէր. մէկ կողմանէ՝ տանը մէկ հատիկ պատուհանը՝ որ գրեթէ գետնին հաւասար էր՝ ծառատունկին միջնորմին և ցանկին սլափին կցուած էր. կամարին վրայ լուսանցոյց մը կար. միւս կողմանէ ալ քանի մը փտաած մարդակներ տատանելով յարկին քարերուն կը զարուէին և կ'աւերէին զանոնք: Կարծես, տունը ճամբուն անցից անկիւնը կը կաշմէր. երբ մէկը տունը ուշադրութեամբ դիտէր, բացուած ծակ մը, հողոյ փոքր ինչ բարձրացած մաս մը, վերտաած վայտի մէկ քանի չեղձակոյտեր, երկու սև զըր. գլխակներ, հողէ կոտրած պտուկ մը և մերձակայ տան որմը միայն պիտի տեսնէր, ուր կ'սալարջանակ մը կը ձևացնէր:

Ծառերուն կամարին տակ կոխկռտուած հողը՝ նեխեալ և մածանող տիղմ՝ դարձած էր. աշակերտման որմին մէջ ալ՝ կարի տղմասոյդ դուռ մը կար, զոր անկարելի կը թուէր բանալ. դրան վերի կողմը՝ ճերմակ գրերով՝ որոնք խոնաութեան պատճառաւ կանաչացած էին. դրուած էր. « վաճառք փերեղակաց »:

Կամարին ներքև պատին յեցեալ սանդուխ մը ևս կար, ուր գրեթէ առաջին դրան վրայ անկանոն կերպով հաստատուած ուրիշ դուռ մը կը տանէր: Ասիկայ մանսարդեան յարկին մուտքն էր, որուն պատուհանը՝ լուսանցոյցն էր. խառնութիւն ներսի կողմը դրսինն պէս խեղճ էր. կահ կարասիքն էին մեծ թոնիր մը, անկողին մը, երեք աթոռակ, փայտակերտ սեղան մը և դուրան մը. Ասոնց տմենքն ալ հին, աղտոտ և դրեթէ անդորածելի վիճակի մէջ էին,

Քիչ մը դերձան, ասեղի քանի մը ձրար և խաւաքարտէ շինուած երկու կանաչ տուփ, և ուրիշ նիւթեր՝ որոնք փերեղակաց վաճառքին հիմը կը կացուցանեն,

դարանին վրայ դրուած էին :

Սենեակը ցուրտ եւ խոնաւ էր . ջրոյ նրբածորան հոսանք մը պատին վրայէն հոսելով տախտակամածին վրայ բեւ եւ վողբրիկ ճահիճ մը կը ձեւացունէր . թոնիրը սառած ու ապակիներն ալ քրտնած էին :

Պատուհանին քով ծեր կին մը՝ աթոռակի մը վրայ նստած ցանցակերպ կը հիւսէր , և տղայ մ'ալ թոնրին վրայ պառկած էր : Կինը գրեթէ քառասուն տարեկան էր . թշուառութիւնը իր մագերը ճերմկեցուցած և դէմքը տարածամ խորշմեցուցած էր : Բամբակով լեցուած լաթ մը հագած և դեղին ցլտի մը փաթթած էր դուրը : Տղան ալ թը տարուան էր . մորթերով պառկեալ և թեթեալին ղնուած լոգիկ մը մինչև օրունքները կը ծածկէր , և մերկ ու կարմիր ոտքերն ալ կէղևէ հողածալի անցուցած էր :

Կինը հիւսած ատենը կ'աղօթէր . տղան ձեռաց մէջ կը փէր սաքցնելու համար , և թոնրին վրայ կը թաւալէր՝ կնոջ ուշադրութիւնը իր վրայ հրաւիրելու նպատակաւ : Ի վերջոյ երբ տեսաւ թէ իր նպատակին չհասաւ ,

— Մայրիկ , ցուրտ է , քսաւ :

— Անդրէաս , տղաս , պատասխանեց կինը , ձեռքերդ մէջ փէ տաքնալու համար :

— Բայց , մայրիկ , ինչո՞ւ համար փայտ չես դներ . . . սուղ չէ , երէկ լուսարարը մէկ սայլին համար ուռալի մը տուաւ :

— Բանը ուռալին վաստկելն է . . . ամսոյն առաջին օրուան սպասէ՛ . . . Լոգապրդ՝ մեզի ստակ պիտի բերէ . . . ան ատեն պիտի տաքնաս :

— Ո՛հ , երկու օր ալ կայ . . . այսօր նախաճաշ չ'ըրի . . . անօթի եմ . . . ուտելիք տո՛ւր , մայրիկ :

— Սպասէ , ժամը վեցին հայ պիտի ուտենք :

— Ի՞նչ պիտի ուտենք :

— Արդէն գիտես , քիչ մը հաց և չորս հատ վա-

րունդ ունինք :

— Դարձեալ հաց և վարունգ .

Տղան լալ սկսաւ : Այս վայրկենիս մէկը դուռը դարկաւ . կինը ոտքի ելաւ , և Անդրէասի քովէն անցնելով կամացուկ մ' ըսաւ անոր :

— Հոգ մի՛ ըներ . . . աղէկ գիտես դու որ ասիկայ իմ յանցանքս չէ , արտասուքներդ սրբէ՛ , մարդ կուգայ : Եւ ներքին փականքը հրելով դուռը բացաւ , Մանկամարդ աղջիկ մը ներս մտաւ . ասիկայ խարտեաչ և հոսկու , արեգակնակէզ դոյնով , կարմիր ձեռքերով , սակաւ ինչ յաղթանդամ հասակով և զուարթ ու դեղաժպիտ դէմքով աղջիկ մ'էր : Տաքցնող և ծանր վերարկուաւ մը ծածկած էր ուսերը , ստքերն ալ մտնելու պատ կոշիկներով գոցուած էին : Զգեստուն տարազը բնաւ վայելուչ չէր . բայց դիմաց գիծերը գեղեցիկ էին , խոշոր և կապուտակ աչերէն քաղցրութիւն և բարութիւն կը ցոլայր , և եթէ զանիկայ զարդարելու հոգ տարուէր , խիստ գեղեցկատես կ'ըլլար :

Մեր վաղեմի ծանօթը՝ Մօլէս տը Մօլէս հօսըն՝ իր գանգրահեր և հանճարեղ գլուխը՝ երիտասարդ աղջկան ուսին ետեւը պահած էր :

— Բարև , Հեղինէ՛ , հրեշտակդ իմ , ըսաւ պառաւ կինը . աղջիկս , ներս մտիւր :

— Ո՛հ , Հեղինէն , դունց Անդրէաս , որուն արտասուքները հրաշիւք իմն կարծես թէ ցամաքեցան , Հեղինէն ինձ ուտելիք կը բերէ :

Մանուկը նորեկին գրպանը խուզարկելու համար՝ թոնրին վրայէն ցատկեց եկաւ : Մօլէր խանութը մտաւ :

— Ես , դրացիդ իմ , Աքուլինա՛ իվանովնա՛ , ըսաւ Մօլէր , հինգ քօրէկի քեզմէ սև գերձան գնելու եկած եմ , կը տեսնես որ լօգիկս նորսգութեան պէտք ունի . Այս իրիկուն այս գործին պիտի պարապիմ :

— Ահաւասիկ , դրացիս , ահաւասիկ :

Կինը սև գերձանի կծիկ մը զատելու համար դա-

լանը գնաց : Այս ատեն Անդրէաս Հեղինէի գրպանն
ըը կը խուզարկէր , յորս թուղթի մէջ գրուած չամիչ դը-
տաւ : Ուրախութեան աղաղակաւ առաւ զայն : Ման-
կամարդ տղիկը բարեսրտութեամբ կը ժպտէր :

— Ի՞նչ ուրեմն , գրացի՛դ իմ , հարցուց Մօլէր , ի՞նչ
պէս էք :

— Քիչ մը աղէկ ենք , գրացի՛ :

— Նիկողայոսն ի՞նչպէս է . այս օրերս տեսա՞ք զին-
քը :

— Երէկ ու թը օր եղաւ . ամենևին ժամանակ չու-
նի : Ամսոյն առաջին օրը միշտ իր թոշակին կէսը մեզի
կը բերէ : Այս բանին համար մեծ ճշդութիւն կը գոր-
ծածէ : Բայց ընդհանրապէս խիստ քիչ անգամ կը տես-
նենք զինքը : Ինչ որ ուզէք չկրնար ընել : Ամիսը 50
ռուպլի կը շահի , որուն քսան և հինգը մենք կ'առնենք :
Այսու ամենայնիւ անհնար է մեզ զուարճանալ :

— Ե՞րբ կ'սպասէք իր գալստեան :

— Ներեցէ՛ք . վաղուքն է յետոյ պիտի տեսնենք զին-
քը . ամսուն մէկն է այն օրը :

— Ո՞չ ապաքէն քու անդրանիկ որդիդ , Աքուլինա՛
իվանովնա՛ , լաւ մարդ մ'է :

— Ո՛հ , գրացի՛ , անիկայ մեր նախախնամութիւնն է
. . . առանց անոր ի՞նչ պիտի ըլլայինք : Զմեզ հոգալու
համար ամեն բանէ կը զրկէ ինքզինք . և չեմ գիտեր
թէ քսան և հինգ ռուպլի միայն ծախք ընելով ինչպէս
կ'սպրի և կ'զրեհու , որովհետեւ իր պաշտօնատան մէջ
վայելուչ զգեստ հագնիլ կը պահանջուի : Բարեբաղդա-
լար այս ամենը վախճան մը պիտի ունենայ : Այս տա-
րուց վերջը խոստացած են իր պատիւը մեծցնել և պար-
գէ տալ , իրմէ գոհ ըլլալուն համար , Հոկտեմբեր 1
ին իր թոշակը զրկեցին , որով կրցանք մեզի համար
տաքցնող զգեստ գնել : Այս ամիս ևս իրեն ստակ պի-
տի զրկեն . . . սակայն շատախօսութիւն կ'ընեմ և ձեզ
մեր գործերը կը պատմեմ , որոնք իբր թէ ձեզի նկատ-

մամբ շահաւոր բաներ ըլլային : Ներեցէ՛ք ինձ :

— Բնաւ երբէք այդպէս չէ , գրացի՛ . Դու գիտես որ զքեզ շատ կը սիրեմ , հեռու խօսելու համար շատ անգամ մանսանդեան յարկէս վար կ'իջնամ . . . մանաւանդ երբ գեղեցիկն Հեղինէ Տմիթրիէֆնա տեսնելու դիտեմ , որովհետեւ ես կանանց սիրահար եմ :

— Ե՛հ , խեղկատա՛կ . . . և յանկարծ տեսնելով որ Անդրէաս չամիչը կուտէր , դուչեց թէ ի՛նչ կուտէ . դա՛րձեալ Հեղինէն կողոպտած է . վա՛յ , դու՛ղ և մուրացի՛կ :

— Կեցի՛ր , սխտասխանեց Անդրէաս , բերանալիր , պէտք է որ ուտեմ , որովհետեւ դու ինձ ուտելիք չես տար :

Արդի ինչա իվանովնա սրտմտու թնէն շառագնեցաւ :

— Ամօթ է քեզ այդդէս ըսել , մինչդեռ եղբայրդ զքեզ սնուցանելու համար կ'աշխատի : Ազա՛հ անառակի գնա՛ կորսուէ՛ . . . հաց ուտել չուզէր , շաքարեղէն ուտել կուզէ , իբրեւ թէ հացը լաւ բան չըլլար :

— Բայց ինձ կշտանալու չափ հաց չես տար :

Աքուլինա իվանովնա՝ որ իր թշուառութիւնը օտարաց ցուցնել չէր ուզեր , տղուն պատասխաններէն կարի յուզուելով՝ լալ սկսաւ :

— Չար ստահա՛կ , ստախօ՛ս . . . Զիս վշտացնել միայն դիտէ , ըսաւ . որոմտութեամբ իր արտասուքը ծածկելու համար՝ ետեւ դարձաւ . պտուաւ կլինը՝ վշտալից մարդկանց՝ որոնք իրենց վիճակէն վեր երևնալ կուզեն , յատուկ եղած ամբարտաւանութեան զգացմամբ յուզեալ , չէր ուզեր որ իր վրայ արգահատին՝ քանի որ ինք իր վրայ չէր արգահատեր :

Այս վայրկենին դուռը ուժգնութեամբ մղուելով բացուեցաւ , իր ժանգոտած ծղկնոյն վրայ ճռնչելով , այն ատեն տանը անդրանիկ որդին Նիկողայոս Բօբօֆ՝ կապարադոյն և քրտնած՝ սեամին վրայ երեցաւ . Մէկ ձեռքովը օղիի շիշ մը , միւս ձեռքովն ալ տեսարակ մը բռնած էր , զոր հեռին գետինը նետեց . բազմականները

հիացմամբ ետ քաշուեցան .

Նիկողայոս իր կրտսեր եղբորը քով դնաց , անոր պարանոցէն բռնեց , իր կուրծքին վրայ առաւ և սկըսաւ դաժան աչերովը վրան նայիլ : Աքուլինա իվանովնա իր թմբուլթենէն խելքը գլուխը գալով՝ անոր առջևը ինկաւ գոչելով .

— Նիկողայոս , ի՞նչ ունիս :

— Կը մտիս , կ'ըսէր Նիկողայոս , Անդրէասին նայելով , որ կը դողար , և անօթի ես , Ահա ատոր համար կուլաս . Գնա՛ , արտասուէ՛ , Անդրէաս , որովհետեւ աս կէջ վերջը միշտ պիտի մտիս և պիտի անօթենաս , ամենին հաց պիտի չուտես , ամենեւի՛ն .

Համբուրեց զայն . և այնչափ ուժգին դետինը դըրաւ՝ որ տղան զարհուրած չամիչ պարունակող թուղթը ձդեց և վաղեց ծածկուեցաւ թոնրին տակ :

— Բայց , որդեա՛կ իմ թօթօվեց Աքուլինա իվանովնա :

— Կու , մա՛յր իմ , չարունակեց Նիկողայոս անոր խօսքը ընդմիջելով , դու կը յուսամս խաղաղութեամբ քու ծերութիւնդ անցունել՝ որդւոյդ օգնութեան ակնկալելով : Մա՛յր իմ , փողոցին մէջ պիտի մուրանք , հիւանդանոցին մէջ պիտի մեռնինք . Հեղինէ՛ , հոյրդ , այն հարուստ դեղավաճառը՝ թոյլ տուաւ քեզ որ մեր քով յաճախես , եւ նաեւ եթէ մեծ պատուոյ մը հասնէի՝ զքեզ եւս ինձ տալու պիտի հաւանէր : Բայց այժմ հեռացի՛ր , ուրիշ տեղ գնա՛ փնտռէ քեզ ամուսին մը , որովհետեւ պիտի չը կրնամք քեզ հետ ամուսնանալ : Դըրացի՛դ իմ , Մօլլէ՛ր , զգուշացի՛ր . եթէ հոս մնալ կուզես , ինչպէս ես պիտի մնամ , ստակդ պահէ՛ , նոյնպէս եւ ինչքերդ գաղտնի պահէ , թերեւս զանոնք դողնամ , որովհետեւ չար խրատտու է անօթութիւնը :

Պաշտօնէին մայրը՝ խիստ ձայնով ըսաւ իւր որդւոյն .

— Նիկողայոս , գին՞ով ես .

— Ա՛յ , մա՛յր իմ , գեռ գինով չեմ , բայց ահա այժմ պիտի դինովնամ ամենքս ալ պիտի դինովնանք .

... այո՛ւ պիտի գինովանք : Ահա ապիկ շիշ մը օղի ,
ասիկա վերջին պարդեւն է զոր քեզ պիտի ընեմ . ասոր
համար բոլոր ունեցած ստակս ծախսեցի :

Հեղինէ պաշտօնէին մօտենալով քաղցր ձայնով հար-
ցուց անոր .

— Դ՞նչ պատահեցաւ , Նիկողայո՛ւս :

Նիկողայոս յետս մղելով զանիկա դռնեց .

— Դո՛ւ , լուէ՛ , դու ինձ հետ մի՛ խօսիր , պատաս-
խանեց . ձայնդ կը վշտացունէ զիս . այլ սակայն ինձ պա-
տահածը քիչ բան մ'է , պաշտօնատուներն վաճառեցին
զիս . Աբուրինա իմանովնա գլուխը ծռեց և արտասուեաց
երկու կաթիլ հոսեց այտին վրայ :

— Աստուած , ըսաւ կինը , տխրածայն , թող կամեղ-
բլայ անօթութեամբ թշուառացանք , պիտի
մեռնինք . ինձ համար որ պառաւ եմ , հոգ չէ
բայց այս աղուն համար :

Յետոյ արտասուքները սրբելով , շիտակ կեցաւ և
հարցուց իր որդւոյն .

— Որդեա՛կ , ինչո՞ւ վաճառեցին զքեզ :

— Իմ գլխաւորս երէկ բարկացած էր , ժամը եօթ-
նին դուրս ելաւ : Չէի կրնար կարծել թէ ութնին պի-
տի գայ , անոր համար ես ալ ճաշել դնացի : Երբ ներս
մտայ , իմացայ որ Նորին Արքեպիսկոպիտը եկած է եւ կը-
րակը վառուած չը գտնելով , պաշտօնէին դէմ բարկա-
ցած մեկներ է : Երբոր ծառայելու դործ կենայ , ճաշե-
լու ժամ մը միջոց կունենամ , վայրկիան մը աւելի չեմ
ուշանար . միայն թէ այն օրը , որովհետեւ գլխաւորս
սովորականէն ժամ մը ուշ մեկնած էր իւր դրասենեա-
կէն , ես ալ ժամ մը ուշ ճաշեցի . այլ սակայն հարկ էր
որ ճաշէի , եւ խոհանոցն ալ , ուր ստիպուած էի ճաշել ,
պաշտօնատուներն հեռի էր , երբ իմացայ պատահածը ,
խեղձ , գլխաւորիս բնութիւնը գիտնալով , հասկցայ թէ
պիտի կշտամբուիմ , բայց այս վիճակին ենթարկուիլ
անյուսալի էր ինձ . այս առաւօտ իմացուց ինձ թէ ալ

գործ չունիմ հոն : Յոյս ունէի թէ այս բանը վճռական
բան մի չէր . վառն որոյ աղաչելով պաղատելով Նորին Ազ-
նուութիւնը տեսնել խնդրեցի , բայց անկարելի եղաւ ,
ներողամտութիւն չը կայ ըսին ինձ : Վեց տարուան ծա-
ռայութեանս մէջ այս իմ առաջին յանցանքս է , եթէ
յանցանք պէտք է համարիլ ահ , ձարին ծա-
ռայելը այսպէ՛ս կ'ըլլայ . . . չարչարանք , ախատութիւն .
վերջը օր մ' ալ դիտաւորը բարկացած ըլլալուն համար
. . . . թշուառական պաշտօնեայն վաճառեցէ՛ք , վաճառե-
ցէ՛ք , ըսէ , առանց ներելու եւ առանց աղաչանք մը
տիկ ընելու : Արդ , մայրի՛կ , եկէ՛ք , վաղը անօթի ախ-
տի մեռնինք , եկէ՛ք ալ օր խմենք : Այս ըսելով նստաւ
եւ օղիին շիշը քովը սեղանին վրայ դրաւ :

— Բաժակներ պարպենք . գոչեց կը հրաւի-
րեմ զհեղինէն եւ մեր դրացի Մօլէռը մեր յուզարկա-
ւորութեան հանդէսին : Ուտելու բան մ' ունի՞ս , մա՛յր
իմ , անօթի եմ , ամբողջ օրը բան մը չեմ կերած :

— Նիկողայոս , ուշաբերէ՛ , Աստուած կը փորձէ
դիեզ . . . :

— Եւ ու լե՛ր , գոչեց պաշտօնեայն , ուտելիք տո՛ւր
ինձ անօթի եմ , կ'ըսեմ :

Պառաւ կինը տխրութեամբ եւ յամբաքալլ դարա-
նին քով գնաց . խորշին մէկը բացաւ , անկից կտոր մը
հաց եւ վարունգ առաւ , դորս սնակին վրայ դնելով ,
նիկողայոսին առջեւը բերաւ , երկու բաժակով մէկ-
տեղ :

— Ոհ , ըսաւ Նիկողայոս , այժմ է բոլոր ուտելիքս :
Էհ , ուրեմն վաղը ամենեւին ուտելիք պիտի չունե-
նանք : Լի՛ց առաջին բաժակը քեզի . ինձի հետ պիտի
խմես :

— Ո՛ն ուրեմն , լի՛ց եւ զա՛րկ . . . մա՛յր իմ , կը մտղ-
թեմ սր հոգիդ արքայութիւն երթայ . խմէ՛ :

Կինը գլուխը շարժեց եւ Նիկողայոսի բաժակը լե-
ցնելէն յետոյ շիշը սեղանին վրայ դրաւ :

— Ձե՞ս ուզեր խմել, ըսաւ : Կուգե՛մ որ խմես :

Բռնեց շիշը , բաժակներուն մէկուն մէջ քիչ մը դինի լցաւ եւ իւր ձեր մօրը երկնցուց . խմել չուզեց .

— Ճիշդը ըսէ , չե՛ս ուզեր խմել շատ աղէկ , կրտսեր եղբայրս պիտի խմէ զայն : Անդրէաս , հօս եկո՛ւր , եկո՛ւր մի՛ վախնար :

Պաշտօնէին այլ, այլմէ եղած դէմքը , դաժան աչե-
րը եւ անկարդ շարժումները տղուն վրայ արհաւիրաց
խորին տպաւորութիւն մ'ըրած էին , որուն համար ան-
կիւնը պահուրտեցաւ :

— Մի՛ վախնար , ըսաւ Բօքօֆ , մօտեցի՛ր , աղէկ բան
է այս , գինի է , ասիկա մօռցունել կուտայ պի-
տի խմենք փոքրկանց թշուառութեանը , անօթութե-
նէ եւ ցուրտէ մեռնելու , եւ այն ամեն վշտաց համար ,
զոր մեզի պէս մարդիկն ունին : Եւ եթէ խմենք , մենք
զմեզ դիւանատան դիւաւորներ պիտի կարծենք , ո-
րոնք կայսերց պատկերներու դիմացը՝ մեծամեծ դրա-
սենեակներու մէջ կը նստին Անդրէաս , տղա՛ս ,
եկո՛ւր :

Բայ Անդրէաս առաւել եւս դողալով թոնիրին տակ
ծածկուեցաւ :

— Մէկերնիդ ալ չէ՞ք ուզեր , շարունակեց պաշտօ-
նեայն : Հեղինէ՛ , դո՛ւ ալ չես ուզեր , եւ դո՛ւ ալ ,
դրացի՛ մինակ ես պիտի խմմի՛ եւ յետոյ .
. . . . շատ աղէկ , յետոյ ամենքս ալ պիտի եր-
թանք պիտի մեռնիմ մայրս եւ կրտսեր
եղբայրս պիտի մօրա՛ն :

Բաժակը պարպեց եւ շրթունքները թեզանիքին
հակառակ կողմով արեւելով՝ ձեռքը շիշին երկնցուց :
Կիները առանց խօսք մ' ըսել համարձակելու՝ կուլային ,
ահա այնչափ յուսահատած էին . Բանկարծ Մօլլէս , որ
մինչեւ այն ատեն առանց խօսք մ' ըսելու ոյս տեսա-
րանին հանդիսատես էր , նստարանէն ելաւ , պաշտօ-
նէին քով դնաց եւ անօր ձեռքը ետ կեցուց ըսելով .

— Կեցի՛ր , դրացի՛ , տակաւին բան մը կորուսած չես . մի՛ յուսահատիր , թերեւս քեզի տեղ մը կը գտնեմ . եւ ապա իւր գրպանը խառնեց , հինգ ըուպլիի տոմսակ մը եւ քանի մը մանր դրամ հանելով սեղանին վրայ դրաւ :

— Առ է՛ք , ստակի պէտք չունիմ , ես միշտ ստակ կրընամ գտնել հոգ մի՛ ընէք , ... մնաս բարով ,

Մօլլէր չափազանց յուզուելով՝ առանց կանանց շընորհակալութիւններուն մտիկ ընելու եւ ոչ ալ պաշտօն տօնէին՝ ստակը չ'ընդունելու ձեւը նշմարելու՝ շտապափախաւ եւ սեամին վրայէն պոռաց .

— Վաղ իրիկուն , դրացի՛ , իմ վրայ լուր կ'առնես . Հեղինէ առաջին անգամ խօսեցաւ՝ Գուպանտէի մեկնելէն յետոյ .

— Դրացիներ մարդասէր մարդ մ' է , ըսաւ . ահաւասիկ ազատեցար , Նիկողայոս :

— Ազատեցայ , պատասխանեց Նիկողայոս . աւագ , իւր խորհուրդը պիտի յաջողի՞ : Ստուգիւ ո՛չ . ո՛չ հալուստ է եւ ո՛չ հզօր : Նա ինքնին թշուառ ըլլալով , ինչպէս պիտի կրնայ ուրիշները պաշտպանել : Մեզ հինգ ըուպլի տուաւ , շնորհակալ եմ : Բայց ասիկա ո՛ր պիտի առաջնորդէ մեզ : Փոխանակ վաղը մեռնելու , վաղուընէ վերջը պիտի մեռնինք :

— Նիկողայոս , ըսաւ Հեղինէ , խնայողութեամբ քանի մը դահեկան չահած եւ պահած եմ կըրնամ հօրմէս խնդրել :

— Շնորհակալ եմ , Հեղինէ , շնորհակալ . խմած գինիս աղէկ եղաւ ինձի , եւ ես ալ քեզի պէս կը կարծեմ : Թէ ազատուած եմ :

Նիկողայոս ոտքի վրայ ելաւ , որոյ աչքերը կայծակնացայտ էին :

— Երեկ ծեծեցին զիս , ամեն օր կը նախատեն զիս . երբ հրաման մը կ'ընեն , կ'ըսեն ինձ . « Գնա՛ , ստահակ , 1877 ՅՈՒԼԻՍ ՏԵՅՐ Դ .

աճապարէ՛ր . այս ամենը ուրիշ բանի համար չէ , եթէ ոչ ամիսը յիսուհն ուռալլի կ'առնեմ : Հինգ տարի համբերեցի , բայց անձնս այս անիրաւութեանց դէմապըստամբեցաւ : Ա՛խ , Պ . Բալքի՛ն , Պ . Շէ՛լմ , լրտե՛սք եւ քսո՛ւք . ինձի հետ շան մը պէս կը վարուէիք , որովհետեւ խիստ լաւ գիտէիք թէ եղբայր մը եւ մայր մը միայն ունէի հոգալու , եւ թէ իմ պաշտօնս ինձմէ եւ իմ պատուէս վեր կը համարէի . այդ պաշտօնը չունիմ , եւ գլուխ կը վերցնեմ : Պ . Շէ՛լմ , դետնի որդէն զգուշացէ՛ք :

Բաժակը լեցնելով պարպեց , յետոյ ոտքի ելաւ , ընդգրկեց իւր մայրը եւ ձեռքը Հեղինէին կարկառեց :

— Ո՛ր կ'երթաս , Նիկողայո՛ս , հարցուց Աբուլինա իվանովնա :

Նիկողայոս չը պատասխանեց . բայց երբ դրան սեամբ անցաւ , վերջին անգամ մ'ալ պաղ աչքով զանոնք՝ գիտելու համար՝ ետ դարձաւ :

— Քանի որ դուրս կ'ելնես , քիչ մը ստակ առ հետդ եւ շուտ վերադարձի՛ր . Նիկողայո՛ս , ընելիքդ վրայ լաւ խորհէ՛ , ըսաւ Աբուլինա իվանովնա աղերսալից ձայնով մը :

— Ստակի պէտք չունիմ , մայրի՛կ , ուր որ կ'երթամ հոն ստակ պիտի գտնեմ :

Հեղինէ ձեռքերն իրարու միացուց :

— Ուրեմն ո՛ր կ'երթաս , Նիկողայո՛ս :

— Եթէ երկու օրէն վերջը զիս վերստին չը տեսնէք , հոգւոյս համար աղօթեցէ՛ք :

Աներեւոյթ եղաւ : Երկու կիներն երկար ատեն նստած , լռիկ մնջիկ եւ յերկիր խոնարհած մնացին հինգ ոռալլի տոմսակին քով , որուն տակաւին ոչ ոք ձեռք դպցուցած էր :

Այն ատեն Անդրէաս իւր ծածկութիւն տակէն դուրս ելաւ . սենեակին մինչեւ մէջ տեղը սողալով եւ

կաւ եւ սկսաւ տախտակամածին վրայ ցրուած չամիչ-
ները ժողովել եւ ուտել :

Երկու կիները նշմարեցին զայն եւ յանկարծ հեծե-
ծախառն յարտասուս լուծան :

Իսկ դուրսը տեղատարաւ անձրեւ կուգար :

Շրջակայէն

ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԳ ՊԱՐԳԻ ԱԶԱԿԵՐՏԱՅ

սուրբ դեռնուհանց

ԳԻՇԵՐՈԹԵԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ Ս. ՎԱՆԱՑՍ

Ինչպէս որ Յունիս ամսոյ մէջ Ս. Վանացս Գիշերո-
թեայ վարժարանի աշակերտաց մինչև հինգերորդ կար-
գի քննութիւնները կատարեցինք, նոյնպէս ներկայ Յու-
լիս ամսոյս մէջ ալ բարձրագոյն կամ ութերորդ կարգի
աշակերտաց քննութիւնն աւարտեցինք, որոցմէ հինգը՝

Մարտիրոս Թորոսեան Երզնկացի

Յակոբոս Կ. Սրապեան Կէյվէի Միջագիւղցի

Նշան Կ. Թաթուլեան Շէպին Գարահիսարցի

Յարութիւն Մեկքօնեան Բաղիշեցի

Սնանիա Կ. Էլմասեան Կէյվէի Միջագիւղցի

կարող եղան քաջ հանգիստնալ Հայկաբանութեան մէջ
'ի բառագիտութենէ սկսեալ մինչև ցբանասիրութիւն,
Գաղղիերէն և Տաճկերէն լեզուաց մէջ. նոյնպէս կատա-
րեալ ուսած էին Կրօնագիտութիւն, Փիլիսոփայութեան
չորս մասերն ու պատմութիւնը, Պատմութիւնն իր ա-
մեն տեսակներովը, Աշխարհագրութիւն իւր մասերովը,
Թուաբանութիւն, Տօմարակալութիւն և Գրահաշուի
մինչև երկրորդ հաւասարութեան վերջը:

Սոյն նշանակեալ լեզուաց և գիտութեանց մէջ այն-
չափ յաջողակ էին, որ այլոց ալ ուսուցանելու կարող
ըլլալնուն 'ի վկայութիւն հետագայ վկայագրերն ընդու-

ներու արժանի եղան , որոնք յանուն Սրբազան վանա-
հօր դրուած և վարժարանի պաշտօնեայններէն ստորա-
գրուած են :

Օրինակ վկայագրոց

Յիսուսի Գրիստոսի ծառայ , Խորէն Սրբեպիսկոպոս
եւ Հայր վանաց Չարխափան Ս. Աստուածածնի յԱրմաշ .
Ամենեցուն՝ որ զայս գիր վկայութեան տեսանեն
յայտ առնեմ , զի Պարոն (յայտնի է) ծնեալ
(յայտնի է) յաջողակ գտեալ 'ի վերջին քննութեան
վերագոյն կարգի աշակերտաց Գիշերօթեայ վարժարա-
նի Սրբոց Ղեւոնդեանց՝ որ կատարեցաւ առաջի մեր
ի Յուլիս ամիս 1877 ամի , եւ վկայութիւն բարի առեալ
'ի մեծարոյ պաշտօնէից վարժարանին՝ արժանի եղեւ
առնուլ 'ի մէջ զգլխոս վկայութեան՝ թէ ուսեալ է և կա-
րէ ուսուցանել զՀայերէն ըստ ամենայն մասանց մինչև
ցրանասիրութիւն , զԳաղղիերէն քերականութիւն , ըզ-
թուրքերէն , զկրօնադիտութիւն ըստ ուղիղ վարդա-
պետութեան Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցւոյ , զՓիլի-
սոփայութիւն հանդերձ չորիւք մասամբքն նորին եւ
պատմութեամբն , զՊատմութիւն ըստ ամենայն տեսա-
կաց , զՎշխարհագրութիւն , զԹուաբանութիւն , զՏոմա-
րակալութիւն , եւ զԳրահաշիւ մինչև ցվերջ երկրորդ-
հաւասարութիւն :

Պ. (յայտնի է) զամս չորս աշխատեցաւ անձանձիր 'ի վար-
ժարանի յուսանել զուսմունս յիշատակեալս . եկեաց
անբասիր և ուղիղ վարուք . վասն որոյ որք կամիցին
պաշտօն ուսուցչութեան յանձնել . թող վստահ լինիցին
եթէ 'ի բարոյական և եթէ 'ի մտաւորական յատկու-
թիւնս նորին :

Տուեալ 'ի 1877 Յուլիս 31 . ի վանս Չար-
խափան սուրբ Աստուածածնի յԱրմաշ

Ե Ղ Ե Ր Ե Ր Գ

Ի Մ Ա Հ Ս Ի Ր Ե Լ Ի Ո Յ Ն

Ձուարթուն լուսոյ Անմահին ,
 Դառնացելումս մխիթար ,
 Ըղբեղ կարդամ անդադար
 Յայս եղբրերդս սրտագին :

Ի տրամական յայս հովիտ .
 Ո՞հ զի՞ ինձ դառն է բաժակ ,
 Ընդ սունայնելս տիրորակ
 Խռովին ալիք ջուրց վրճիտ :

Ալիք . . . ալիք ցաւագին
 Ընդ վարսագեղ ուռենեօք
 Հծծեն մրմունջ անդրստին
 Յաղբերականց իւրեանց դուք :

Շուշան բաղխէ ըզկուրծս իւր
 Յառուին յուզեալ ջուրց ալիսոյժ ,
 Եւ դօս տերեւ յային՝ բիւր
 Սահեալ գընան խռովախուժ :

Տեսի 'ի ջուրց՝ մեկանունս
 Ընդ գօսացեալ սաղարթուց՝
 Եւ ըղբողբոջս ցօղասունս
 Անկեալ յառուին 'ի յալուց :

Հանդոյն ալեաց և սահին
 Առուրք մարդոյ հոսանուս ,
 Ընդ ծերունւոյն՝ սիրելին
 Ընդ ալեաց ամաց դնայ խուծ :

Սղաշրչիւն ծառաստանք
 Զորքս յուզէ հռասափ՝
 Վայրահակեն մինչ 'ի շամբ
 Ըղղադաթունս առ գետակ :

Պատէ դերկին սևաթոյր
 Մլար մաղձոյ դարթուցիչ .
 Լսի բուոյն մահաբոյր
 Ի բացուստ խուլ խորին ճիչ :

Այսպէս և սուդ տխրամած
 Ունի ըզսիրտ սիրելւոյն ,
 Յորժամ՝ Լքեալ թուչի 'բաց
 Սիրելին իւր յանկարծոյն :

Ի մայր դառնայ արփենի
 Իշխանական դիշերոյ ,
 Նշոյք վերջինք՝ խաւարին
 Ճայթուեն բլրոյն 'ի վերոյ :

Շըպետն վարէ զառաջեալ
 Զերամակ իւր ըզբլրով ,
 Եւ զանցելոյն ցաւս ամբալ
 Զարթուցանէ անգորով :

Թորժամ առնէ անց ընդ բլուր ,
 Կամ ընդ թաւութս և անտառս ,
 Հնչէ զսրինգն տխրալուր
 Ընդ եղերերդս սրտահալս :

Յայց ելանելն նա վրճիտ
 Աղբերականց ցուրտ համեղ ,
 Յականողեացն քնան շիթք
 Դառն արտասուաց յորդաղեղ :

Ուն ՚ի յընթացս պապաչէ ,
 Կողկողագին ՚ի սպանդ մօր .
 Ըզխեղեալ մարբն պըտըսդէ
 Յարօտ դառնուկ տարևոր :

Այսպէս վարեալ սիրելին
 Զցուրտ դիակամբ սիրելոյն ,
 Ապղեպս բերէ ցաւագին
 Հանդէս առնէ և սիրոյն :

Եւ երամակըն տխրազգեաց
 Ի հանգրուանս տաւաղին ,
 Լռեն անդէտ ոչխարաց
 Մայիւն , բառաչ տխրագին :

Լսի անդուստ ՚ի բացուստ
 Գեղջկայնոյն եղերերդ ,
 Որ ողջունէ ըզգալուստ
 Ըզգիչերոյն մշտամէգ :

Հառաչք լին ՚ի չրթանցն
 Եւ զԶուարթունն աղերսէ ,
 Ընդ սիրելոյն ուղ անդարձ
 Եւ անդարձ անդարձ :

Խնդրէ հորդեւ 'ի յերկրէ :

Հառա՛ջք . . . հառա՛ջք որ բաժին
Մահկանացուն են յանտիս ,
Յետ արկածից ինչ բաղդին
Կամ 'ի վիշտոս տխրայիս :

Անդուստ և զունկն իմ դռնէ
Կուսին ողբոց պատգահիկ ,
Քաջօրտակ և մեղմիկ
Ըղգեր բարձեալ 'ի սրտէ :

Նման կուսին Յեփթայեայ՝
Նո՛ւ առուակացն կարկաջ
Հնչէ զխոխոմնն և լայ ,
Սլանան շրթանցն և հառա՛ջք :

Հանդունատիպ եղջերուի՝
Որ 'ի ձագուցն թավուր ,
Ջայլէ զհովտօքն տխուր ,
Վազս առնելով ուժգնակի :

Կոյսն այն մենիկ և լուիկ
Կայթէ զբլրովք գեղեցիկ ,
Սակայն ա՛յք իւր յարտասուս ,
Յակինթ ցօղէ 'ի բլուրս :

Յուշ ինձ ածէ տեսարանս
Ջնուիրական սուրբ կուսանս ,
Որ 'ի Հելլեն դարաստանս
Երգէին ցուցս դիւցալանս :

Եւ ուղեորն ծովելով
Լսէ զսոցուն պատգահիկ ,

Եւ զհայրենիս յիշելով
Ողբայ 'ի նմա զտատրակիկ :

Վերաթևէ ճախրասլաց
Լուսնակ ցայգուն մահկաձև ,
Ի կամարէն լուսազգեաց
Հեղու զշառայլն դալ զինև :

Ձժխոր , դաշնակ , և զլալին
Եւ զեղերերդս , զողբ և դեր ,
Անջրպետէ լուսթիւն ,
Տիրէ խաւար մշտաբեր .

Յայնժամ լսեմ զարտուտին
Չադակորոյս ըղսուիչ ,
Որ լուսթեանն ցայգային
Ի սուաջին պղտորիչ :

Հաւք յիւրեանց բունս՝ բիւրպղի
Սաքրեալ 'ի կուռ թաւաթուփ ,
Ըզդաշնակաց գիշերի
Սկիզբն առնեն ճեպ ընդ փոյթ :

Ննջէ աշխարհ համօրէն ,
Չգիշերն առուակքըն ըսկեն ,
Թռչունք նոցուն ձայնակիցք՝
Ըսկեն յիւրեանց 'ի բունից :

Ննջէ աշխարհ , սակայն ոչ
Բոլորեքին ննջեն նոյն ,
Համայնց՝ քընոյ նոյն չէ կոչ ,
Դառն է ոմանց իսկ և քուն :

Օ՞ն ասացէ՛ք , գիշե՛ր , մուզտ ,
Թէ ըզբերս իմ փակեցէ՛ք ,

Ընդ ձեզ ո՛չ այն սրտիս ուխտ ,
 Յարտօսր մնալել զանձն իմ հէզ :

Զի քուն փակեաց սիրելւոյն
 իմոյ ըզբիրս վարդափայլ ,
 Եւ զնոյն եթող ցուրտ տմոյն՝
 իսպառ եղծեալ զդեղոյն փայլ :

Զայլել ջայլեր մի՛ , ջայլա՛մ :
 Զայլել աստէն ինձ է անդ :
 Ողբալ զշուշանն ՚ի թառամ ,
 Ոնձա՛ւք, տո՛ւք ինձ արձագանդ :

Մըմնջեր մի՛ , ջի՛նջ վտակ .
 ինձ յօրինել է մրմունջ ,
 Խորշտ լըճին և ալեա՛կ ,
 Ի նեսփայէ նրբաշունչ :

Ծա՛ւք, մի՛ շրջէք ըղտերևս
 Զեր ՚ի լուսնին շող ողող ,
 Զորքս եւրօսն յիւր ՚ի թևս
 Հոսէ յերկիր՝ աղամուղ :

Մի՛ և ծղրիդ մենակիկ ,
 Մի՛ դու ճպռանց գեղանիդ ,
 Մի՛ ինձ սգոյ հաներ ճիկ ,
 Սալարելով ՚ի թըփիդ :

Ի հարաւունս ոսկեհասկ՝
 Յոյր հունձ իղձ է ժիր մշակ ,
 Մի՛ տար սգոյ ձայն , արտո՛յտ ,
 Զի ինձ սգոյ մեծ է փոյթ :

Մի՛ եզջերու քափնածիր

Ման գաս առուիս՝ վշտակիր ,
 Եւ գորովոյդ բընածին
 Հանդէս առնես ցաւադին .

Մի՛ դու տատրակ մենակեաց ,
 Ի սորամուտ քո բունիդ ,
 Ճմլես ըզսիրտ ուհորդաց ,
 Ակունս յողող տամուկ չիթ :

Զի սիրելին իմ տատրակ ,
 Ի տատրակաց երախան ,
 Իբր ադամանդ վայլունակ
 Կայր 'ի բիրեղսըն համայն .

Աղաւնին իմ էր հեզիկ ,
 Ի մէջ պլոց երանեակ ,
 Իբր ըզդազպէն ինչ քաղցրիկ
 Ի ցօղ պղուռն անուշակ :

Մինչդեռ ծագէր արփենի
 Կենաց նորա մեծադնի ,
 Ի մեզ հաշտ ական արկանէր
 Սիրն և սլոխ և պեր :

Մինչդեռ հայէր նայելներ՝
 Բաշն և մուայլ փարատէր ,
 Եւ մինչյերեսս ակնարկէր
 Զուարթուն անմահ տեսներ :

Խաւարեցաւ Արեն այն ,
 Մթաղնեցաւ ամենայն ,
 Յիմանալոյն լուսաթեւ
 Ճախր էառ թեւս 'ի թեթեւ .

Շիկահաւին չէր քաղցրիկ

երգ՝ քան զնորին սլատգահիկ ,
 եւ ոչ ի ինէր սիրամարգ :

Մըցել ընդ գեղն և սլտակ :

Ոչ քաջաւանջ է այնչափ
 Մարմանդից հարսըն կաքաւ ,

Ոչ փառացի զառուակաւ :

Տոհորակի բնաւ կարապ :

Սակայն խեթիւ հայեցաւ :

Խորշակն ի վառ յայն շուշան :

Տարերք երկրի մախացան ,

Ընդ դեղ , հանձար իւր ամբաւ :

Ինձ շատ մընան եղերերդս :

Հիւսել նորին ի մահուն ,

Յաւոց աշխարհս է համբուն ,

Խորիւորեային և իմ վերքս :

Ո՞րպէս մահու դերանդի

Զշուշանդ խլեաց ծայրասուր ,

Արե՛կ , շուշանդ դեռ խամուր ,

Փարել զլանջօքս խուսեր մի :

Ո՞րպէս դաժանն այն բաղէ ,

Ի քեզ ուղղեաց ըզճիրանն ,

Արե՛կ , տատրակ մահադդեաց ,

Յողջոյն վերջին ի սրտէ :

Զխա՛րդ կենացըն վտակ

Դարձոյց զընթացսն ի յարմոյդ ,

Եւ գօսացոյց զիարդ փոյթ ,

Ըզկողերս քո և գգնտակ :

Զխա՛րդ խոշտակն մահաբոյր

ի բոլոր վարդիդ խառնեցաւ ,
 եւ թառամեալ զթերթսդ 'ի խաւ
 Զընջեաց ըզգեղդ սիրաթոյր :

Դեռ ևս չըթունք կարմրալարք
 զԱստուած ոգեն և զՏիգրան ,
 Ո՛հ և զի՛ շոյտ թխացան
 Այտք 'ւ ատամունք ոսկեշարք :

Զի՛ զթաքթաքունն ասպունակ
 Գիշերահաւն գիշախանձ
 Մեռելատիպ գունակեաց ,
 Վանեալ ըզգեղն անուշակ :

Պինդ ունէի 'ի լանջս իմ
 Ըզհոգւոյս վերջին զայն հատոր ,
 Նա զիս , սակայն , լքեալ խոր
 Վէրս յանձին ետ՝ ոխերիմ :

Եւ թաւարծի աղուամաղ
 Քնքոյչ աչացն վարադոյրք
 Թառամեցան՝ բօթալուրք
 Տուայտեւոյ զիս հանապաղ :

Փափուկ դաստակք՝ մարմարեայ
 Աշտանակաց հանդունակ ,
 Թողացան փոյթ վայրահակ՝
 Բեկեալ լանջացս 'ի վերայ :

Եւ ոսկեծամ հերացն հիւս՝
 Նորեկ զեփիւռն յոր ցնծայր ,
 Քատմեցաւ թարմատար ,
 Զ'ետ խոյս հատոր իմ հոգւոյս :

Ճակատըն այն անխորշոմ՝

Ջերդ անալի լըճակին

Երեսք , 'սլարդերն՝ ըզհոգին

Հարաւ ընդ քիրտն մեղմով :

Նմա համբոյր վեշտասան

Սուրնծայեաց արփենին ,

Ըզնա եւ տիւ ոսկեծղին

Պսակեաց 'ի լոյս սրբազան :

Ջնա վեշտասան նուադ գարուն

իւրով ծաղկամբք պսակեաց ,

Նորեկ ծծռունք թեւազգեաց

Նոյնքան եկին նմա յողջոյն :

Եւ վեշտասան նուադ լերինք

Ծերացեալ եւ մանկացան ,

Նոյնքան քրքումն եւ շուշան

Ջնա պճնեցին սարդենիք :

Ամք վեշտասանք , ո՛հ , զի՞ փոյթ ,

Ո՛վ գուարթունդ լուսափայլ .

Խնայեա՛ 'ի նա խնայեա՛ բալ

Ածեւ զաչօք իւր՝ անգու՛թ :

Ջամա վեշտասան , ո՛հ , և եթ

Նա վայելեաց յայս երկիր ,

Վայելեսցէ մահակիր

Ի նա երկիրս այս յաւէտ :

Թող ժողովէ ըզնա մահ

Սարդենապատ 'ի դամբան ,

Ամաց դրոշմեալ վեշտասան

Եւ բոլորմունք անխարդախ :

Եւ ուղեւորն յեց յարմուկ
ի նա դարձցի ընթեռնուկ .

« Ամբ վեշտասան , եւ առ դուկ
ի կենցաղոյս այս մանուկ » :

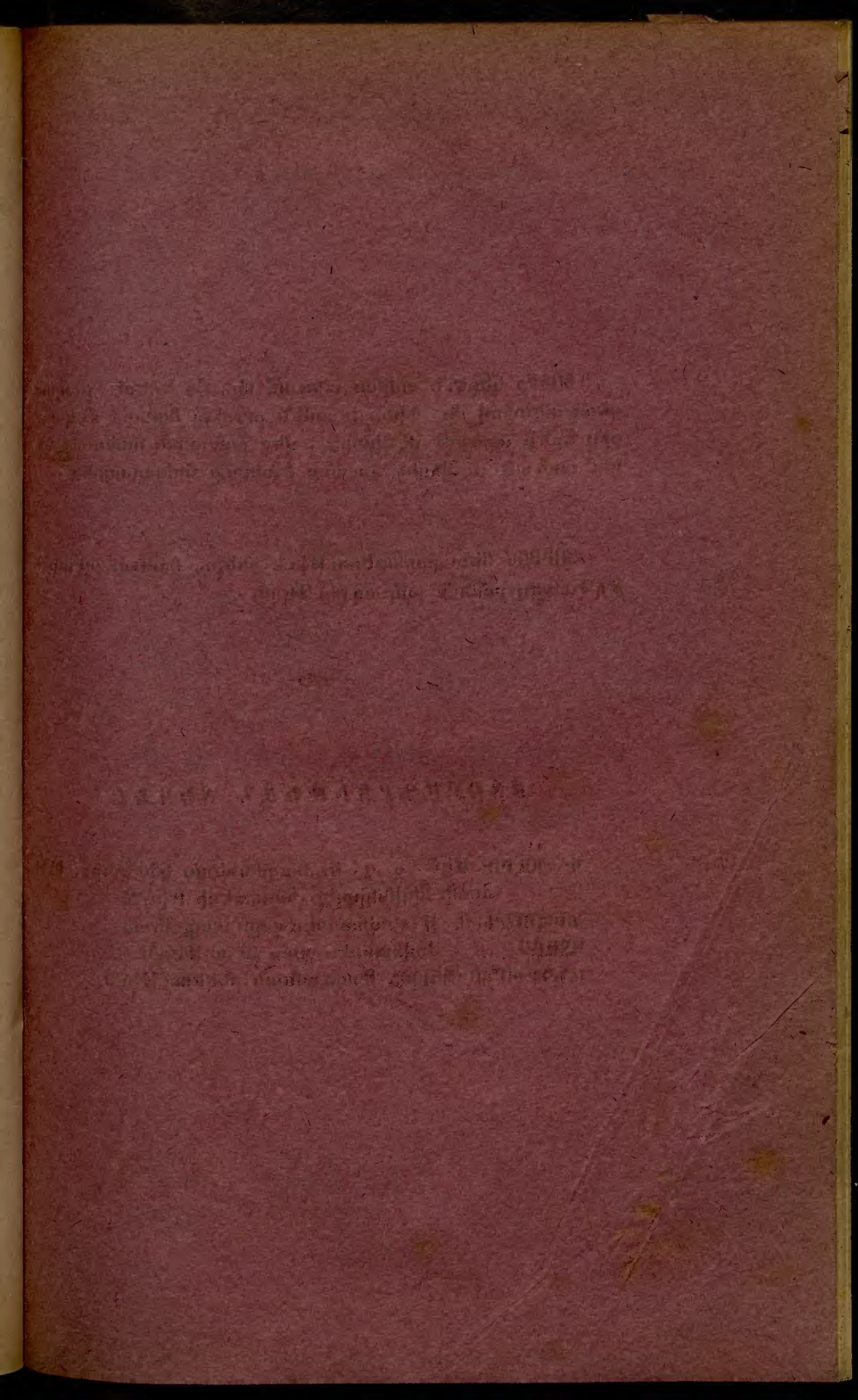
— Ամբ վեշտասանք աւա՛ղ բաղդին
Մանկանքս այս դրժանաց . . . —

• Նա զայս . աղբերք դիտակին
Թող հոսեցեն դառն 'ի լաց :

ՆՇԱՆ Կ. ԹԱԹՈՒԼԵԱՆ

Ժառ. աջ. Ս. ՂԵԼՈՆԴԵԱՆԵ ԳԻՉ. Վարժ.

ՅՈՅՍը կերելի ամիսն անգամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ տետրով մը : Գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տարին երեք արծաթ մէճիտիէ , վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէճիտիէ առանց ծախուց ճանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է ճղծակցիլ լանուռն խմբագրութեան :

Ս Տ Ո Ր Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Յ Ե Ղ Ե Ր

Կ. ՊՕԼԻՍ. ՄԵԾ. Ս. Ղ. եւ Եազմահեան էֆէնտիք. Սէնթ Ջամի Զիլինկիրլէր ճատտէսի Թիւ 2
ՆԻՎՈՄԻԴ. Ա. Մ. ցովհաննէս աղա Եազմահեան
ԱՏԱԲԱԶ. Ր. ցովհաննէս աղա Սէտէմեան
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. Թորգոմեան ընկերութիւն

